

“INTERNATIONAL CONFERENCE ON EDUCATIONAL INNOVATIONS AND APPLIED SCIENCES 2022/3”

31 MAY, 2022 YEAR

International Scientific Conference

Uzbekistan, Tashkent

zenodo

“RESEARCH AND EDUCATION”

Scientific Research Center

“INTERNATIONAL CONFERENCE ON

EDUCATIONAL INNOVATIONS AND

APPLIED SCIENCES 2022/3”

www.researchedu.uz

Languages of publication: o‘zbek, english, русский, қазақ, точик

2022/ MAY 31

TABLE OF CONTENTS

Sr. No.	Paper/ Author
1	TEXNOLOGIYA FANINI O'QITISHDA INNOVATSION TA'LIM TEXNOLOGIYALARNI O'RNI Toshpulatova Farida Radjabovna, Maxmayorova Sadoqat Bozorova Page No.: 5-8
2	SIRTLARNI O'ZARO KESISHISH CHIZIG'INI YORDAMCHI KESUVCHI TEKISLIKLER USULIDA ANIQLASH, MAVZUSI MISOLIDA Karimov Mustafo, Qurbanova Xilola, Valijonov Dadaxon Page No.: 9-17
3	FIZIK VAKUUM VA KOINOT RIVOJLANISHINING KOSMOLOGIK MODELLARI VA TUZULISHI Abduraxmonov Asliddin Murtozayevich Page No.: 18-22
4	TOSHKENT KIMYO-TEXNOLOGIYA INSTITUTI YANGIYER FILIALI "MATEMATIKA O'QITISH METODIKASI" YO'NALISHI Tashbayev T.E, Xadjibaev D.A, Tulayev E, Zoirov U.N. Page No.: 23-30
5	NOFILOLOGIK UNIVERSITET TALABALARIDA INGLIZ TILI O'QITISH JARAYONIDA SOTSIOLINGVISTIK KOMPETENTSIYALARINI SHAKLLANTIRISH Kuchmuradova Gulnora Xatamovna, Suvonqulov Ma'rufjon Page No.: 31-35
6	TOHIR MALIK ASARLARIDA DIALEKTIZMLAR USLUBIY VOSITA SIFATIDA Iroda Bahronova, N.J.Yarashova Page No.: 36-39
7	ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARINING TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDAGI ROLI VA AHAMIYATI Sangirov Abdujalil Tumanovich, Abduxalilova Odila Page No.: 40-51
8	RETOLED BY JOHN ESCOTT SERIES EDITORS: ANDY HOPKINS AND JOCELYN POTTER "FORREST GUMP"

Nuriddinova Zukhra Faxriddin qizi

Page No.: 52-54

9

ОСОБЕННОСТИ ВЕДЕНИЯ РЕПОРТАЖА В ПРЯМОМ

РАДИОЭФИРЕ

Шавкат Ибрагимов

Page No.: 55-63

10

KO'P QAVATLI BALAND BINOLAR QURILISHIDA GEODEZIK

ISHLAR ANIQLIGINI TADQIQ QILISH

G'aybullayev Umrzoq

Page No.: 64-72

11

PEDAGOGIK TEKNOLOGIYALARDA INNOVATSİYALAR

Orziqulova Gavharxon, Abduazimova O'g'iloy, Sharof Rashidov

Page No.: 73-76

12

MADANIY NUTQ POYDEVORI

Oxunjonova Shoiraxon Hakimovna

Page No.: 77-79

13

ЁШЛАР ҲУҚУКӢОНГИНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА ҲУҚУКӢ

ТАРБИЯНИНГ ЎРНИ

Аъзамхонов Сайдабзалхон

Page No.: 80-82

14

ЕР ОСТИ СУВЛАРИНИНГ ХЎЖАЛИКДАГИ АҲАМИЯТИ.

БУЛОҚЛАР ВА УЛАРНИНГ ТУРЛАРИ

Суюнов Собиржон Эшбой ўғли, Тўхтаев Улугбек Ҳусниддин ўғли

Page No.: 83-85

15

JAMIYAT RIVOJIDA AYOLLAR ROLINI OSHIRISH MASALALARI

Orziqulova Gavharxon, Po'latova Zilola, Isabekov Oybek, Sharof Rashidov

Page No.: 86-88

16

BOLALAR SOG'LOM RIVOJLANISHIDA TIKUV

MAHSULOTLARINING QO'LLANISHI

Orziqulova Gavharxon, Ochilova Shohsanam, Jizzax politexnika institute

Page No.: 89-91

17

TEXNOLOGIYA FANINI O'QITISHDA INNOVATSION TA'LIM TEXNOLOGIYALARNI O'RNI

Toshpulatova Farida Radjabovna

Maxmayorova Sadoqat Bozorova

E-mail: toshpulatova87com@gmail.com

Annotatsiya: Texnologiya fanini o'qitishda innovatsion ta'lismi texnologiyalarni o'rni

Kalit so'zlar: Texnologiya fanini o'qitishda innovatsion ta'lismi muhitining muhim ko'rsatgichi shundaki, talabalarni loyiha asosida o'qitish talabaning o'quv faoliyati motivatsiyasini sezilarli darajada o'zgartiradi, uning ijobjiy yo'nalishini shakllantiradi.

THE ROLE OF INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE TEACHING OF TECHNOLOGY

Toshpulatova Farida Radjabovna

Maxmayorova Sadoqat Bozorova

E-mail: toshpulatova87com@gmail.com

Annotation: The role of innovative educational technologies in teaching technology science.

Key points: An important indicator of innovative educational environment in teaching technology science is that the project-based teaching of students significantly changes the motivation of the student's educational activities, shaping its positive direction.

Innovatsiya¹ deganda yangi mazmun va yangi modellarni joriy etishning belgilangan summadan tashqari kasbiy faoliyatning yangi muhim natijalarga, yagona dasturda yangi texnologik va pedagogik faoliyatni ta'minlashga qaratilgan yangi yo'nalishi tushuniladi. Innovatsion ta'lismi bu biznisning yangi turi. Innovatsion ta'lismi

¹ Innovatsiya (ing . innovationas — kiritilgan yangilik, ixtiro) — 1) texnika va texnologiya avlodlarini almashtirishni ta'minlash uchun iqtisodiyotga sarflangan mablag'lar;

kurslarini ishlab chiqish, o‘qituvchining kasbiy mahoratini oshirish uchun yangi texnologiyalarni joriy etish, shuningdek, ijodiy ishlardan foydalanish qiymatini oshirish. Bunday texnologiyadan foydalanish birinchi navbatda o‘qituvchi g‘alaba qozonadi, bu esa o‘quvchilarning fanga bo‘lgan qiziqishini oshirish uchun samarali mashg‘ulotlarni tashkil etishga yordam beradi, ikkinchidan, bu fan bo‘yicha bilimingizni kengaytirib, talabalarga foya keltiradi. O‘qitish usullarini o‘rganishning yangi texnologiyasi shartlarining o‘zgarishi, ta’lim sifati ham oshadi. Innovatsion harakatlarning asosiy fungsiyalari ta’lim jarayoning tarkibiy qismlaridagi o‘zgarishlarni o‘z ichiga oladi: maqsadlar, ta’lim mazmuni, o‘qitish usullari, texnikasi, texnologiyalari, boshqaruv tizimlari va boshqalar. Bundan tashqari, tadqiqotchilarning fikricha, innovatsiyalar o‘z-o‘zidan izlanish sifatini qaralmasligi kerak, innovatsiyalar toifalaridagi o‘zgarishlardan beri, maqsadga qaratilgan. Ta’lim muhitini insonni o‘zi yaratadi, chunki har biri o‘zining individual xususiyatiga ko‘ra rivojlanadi va tarix va madaniyatda o‘z makonini yaratadi.yangi ta’lim tizimlarining o‘zaro ta’sirida shakllangan zamonaviy ta’lim tizimlarining ta’lim muhiti- ta’lim standartlari kompleks tizimlarining innovatsion va an’anaviy modellari tizimlari, o‘quv dasturlari va rejaları mazmuni integratsiyalashgan kompleks, yuqori texnologiyali ta’lim vositalari va o‘quv materiallari va ko‘pchilik.Texnologiya fanini o‘qitishda innovatsion ta’lim muhitining muhim ko‘rsatgichi shundaki, talabalarni loyiha asosida o‘qitish talabaning o‘quv faoliyati motivatsiyasini sezilarli darajada o‘zgartiradi, uning ijobiy yo‘nalishini shakllantiradi. Loyihani bajarish jarayonida talabalarda ish jarayonining o‘zidan ichki mukofot, natijaga erishish hissi, bajarilgan ishning mazmuni va ahamiyati, o‘zini-o‘zi qadrlash va boshqalar tomonidan e’tirof etilishi ortadi, muvaffaqiyatni kutish. Mudofaa.

Dizayn va texnologiya faoliyatiga bo‘lgan motivatsiya o‘quvchilarni fan asoslarini yanada ongli ravishda o‘rganishga undaydi. Gegelning fikricha, "ma'lum bo‘lgan narsa hali ma'lum emas". Aynan loyiha faoliyatida har bir talaba o‘zini “ruhiy” (k.d. Ushinskiy), “o‘z qalbidan” (u.x. Kilpatrik), “... Yurakdan va aniq maqsad bilan bajariladigan harakat” (e.g. Kogan) ishini topadi. O‘quvchilarning loyiha tayyorlash texnologiyasi doirasida yaratuvchilik qobiliyati faqat o‘qituvchi ushbu jarayonni

mohirlik bilan boshqarishi mumkin bo'lsa rivojlanadi. O'zining intellektual salohiyatini muntazam oshirib borayotgan nafaqat mashxur va g'amxo'r o'qituvchi, bolaning yangi bilimlarni egallashga va mustaqil ishlashga bo'lgan xohishini rag'batlantiradi.

O'zbekistonning innovatsion rivojlanishining asosiy vazifalaridan biri bu yoshlarda innovatsion kompetensiyalarni shakllantirish uchun shart-sharoitlar yaratishdir. Innovatsion kompetensiya innovatsiyalarga, noaniqlik holatiga adekvat munosabatda bo'lishni va bunday sharoitlarda tezkor munosabatda bo'lish va oldindan asoslangan qarorlar qabul qilish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Asosiy innovatsion kompetensiyalarga umrbod ta'lif olish qobiliyati va istagi, doimiy takomillashtirish, o'z-o'zini tarbiyalash va qayta tayyorlash, kasbiy harakatchanlik, yangi tanqidiy fikrlashga intilish, ijodkorlik va tadbirkorlik ruhi, mustaqil va jamoada ishslash qobiliyati, raqobatni yuzaga keltiradi.

«Kompetensiya»,² «kompetentlik» va «tayanch kompetensiya» kabi tushunchalarning mazmun-mohiyatini tadqiq qilish, shakllantirish, rivojlantirish hamda tashxislash masalalari bo'yicha mamlakatimiz olimlari: N.A.Muslimov, Sh.S.Sharipov, O.A.Qo'ysinov, R.X.Fayzullaev, K.T.Umataliyeva, n.sh.turdimov, L.R.Zaripov, mdh va xorijiy mamlakatlar olimlari: E.F.Zeer, I.A.Zimnyaya, N.V.Kuzmina, A.K.Markova, va boshqalar tadqiqotlar olib borgan. O'quvchilarning hunarmandchilikka oid olgan nazariy bilimlari, amaliy ko'nikma va malakalarini hamda tayanch kompetensiyalarini rivojlantirish, shuningdek, innovatsion fikrlash doirasini kengayishi, xotirasining o'sishi, tasavvur etishi natijaviy omillar bo'lsa, unda ta'lif texnologiyalarini qo'llashning asosiy maqsadi ta'lif jarayonida o'quvchilar bilimlarini boyitish va kreativ qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan dasturiy vositalar foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, innovatsion jarayonining mazmunli va tashkil etilishini shakllantirish va rivojlantirishdan iborat. Umuman olganda, innovatsion jarayon

² <https://psihtdocs.ru/kompetenciya-nima-degani.html>

deganda innovatsiyalarni yaratish (tuyg‘ilish, rivojlanishi), ishlab chiqish, foydalanish va tarqatish bo‘yicha kompleks faoliyat tushuniladi. Ta’lim jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanish asosiy kompetensiyalarni shakllantirishga katta ta’sir ko‘rsatadi. Asosiy kompetensiyalar- bu shaxsga vaziyatni tushunish, muayyan jamiyatda shaxsiy kasbiy hayotda natijalarga erishishga imkonini beradigan eng umumiy harakat usullari. Har bir fanda o‘ziga xos komptensiya tushunchalari mavjud. Komptensiya asoslangan yondoshuv kelajakda aniq yo‘nalishni nazarda tutadi, bu shaxsiy va kasbiy faoliyatdagi muvaffaqiyatni hisobga olgan holda o‘z ta’limini qurish imkoniyatida namoyon bo‘ladi.

Maktab o‘qituvchilarini axborot jamiyatida muvaffaqiyatli hayotga tayyorlash uchun maktab o‘z o‘quvchilarida asosiy kompetensiyani tashkil etuvchi ko‘nikmalarini shakllantirish kerak. O‘qituvchining bugungi vazifasi-o‘z fanini o‘qitishning mazmuni va usullarini kengroq ko‘rib chiqish, fan bo‘yicha an’anaviy ko‘nikmalar bugungi kunda o‘quvchi va talabalarga innovatsion texnologiyalardan foydalanishga harakat qilishdir.

Foydalaniqlanadabiyotlar:

- 1.Ta’lim muassasining innovatsion loyihasi: “Ta’lim”ustuvor milliy loyihasida ishtirok etish uchun maktablarning innovatsion loyihalarini tavsiflash tajribasi /komp.EV.Voronina.M.:Bilim uchun 5,2008-368 b.
- 2.Ta’lim tizimidagi yangi pedagogik va axborot texnologiyalari:E.S.Po‘lat, M.Yu.
- 3Babayeva S.B. Onalbek J.K. Umumiy pedagogika.
- 4.Innovatsion ta’lim muhitini shakllantirish o‘quv jarayonini rivojlantirish sharti sifatida /N.M.Tasqinbayev 2017,10.1. 88-91 b.

SIRTLARNI O'ZARO KESISHISH CHIZIG'INI YORDAMCHI KESUVCHI TEKISLIKlar USULIDA ANIQLASH, MAVZUSI MISOLIDA

Karimov Mustafo Aminbayevich,

Toshkent kimyo-texnologiya institute Yangiyer Filiali kata o'qituvchisi. E-mail:

kmustaf@bk.ru

Qurbanova Xilola Ravshanovna,

Yangiyer shaxar 6-maktab direktori.

Valijonov Dadaxon O'tkir o'g'li,

Toshkent kimyo-texnologiya instituti Yangiyer Filiali 3-21 OOT, talaba.

Annotatsiya: Ushbu maqolada muhandislik grafikasi fanini o'quvchi va talabalarga o'rgatishda electron darslikning ahamiyati haqida fikir yuritilgan. Maqolada electron darslikni tayyorlashda mavzular qanday yoritilishi "sirlarni kesishish chizig'ini yordamchi kesuvchi tekisliklar usulida aniqlash", mavzusida yoritilgan.

Kalit so'zlar: sirt, tekislik, kesishuv chizig'i, yordamchi tekisliklar, frantal tekislik, gorizontal tekislik, aniq nuqta, mavhum nuqta, asos, yasovchi, elektron darslik.

**ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЭЛЕКТРОННОГО УЧЕБНИКА.
ОПРЕДЕЛЕНИЕ ЛИНИИ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ МЕТОДОМ
ВСПОМОГАТЕЛЬНЫХ СЕЧАЩИХ ПЛОСКОСТЕЙ, ПРИМЕР ТЕМА.**

Каримов Мустафо Аминбаевич, преподаватель,

Янгиерский филиал, Ташкентский химико-технологический институт.

Электронная почта: kmustaf@bk.ru

Курбанова Хилола Равшановна,

директор 6-й школы Янгиера.

**Валижонов Дадахон Уткир оглы, Ташкентский химико-технологический
институт Янгиерский филиал 3-21 ООТ, студент.**

Аннотация: В данной статье рассматривается важность электронных учебников в обучении студентов инженерной графике. В статье описано, как освещать темы при подготовке электронного учебника «Определение линии пересечения поверхностей методом вспомогательных секущих плоскостей».

Ключевые слова: поверхность, плоскость, линия пересечения, вспомогательные плоскости, фронтальная плоскость, горизонтальная плоскость, определенная точка, абстрактная точка, основание, конструктор, электронный учебник.

EFFICIENCY OF USING THE ELECTRONIC TEXTBOOK.

DETERMINATION OF LINES OF INTERACTION IN THE METHOD OF AUXILIARY CUTTING PLANES, EXAMPLE OF THE SUBJECT

**Karimov Mustaf Aminbayevich,
floor teacher, Yangiyer Branch, Tashkent Institute of Chemical Technology. E-
mail: kmustaf@bk.ru**

**Kurbanova Khilola Ravshanovna,
director of the 6th school of Yangiyer.**

**Valijonov Dadahon Utkir oglu,
Tashkent Institute of Chemical Technology Yangiyer Branch 3-21 OOT,student.**

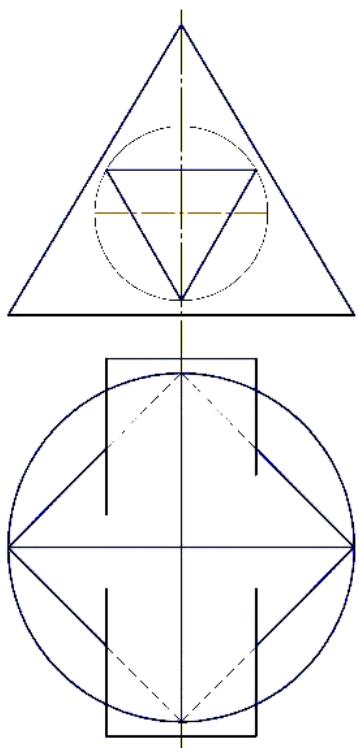
Annotation: This article discusses the importance of e-textbooks in teaching engineering graphics to students. The article describes how to cover topics in the

preparation of an electronic textbook, "Determining the line of intersection of surfaces by the method of auxiliary cutting planes".

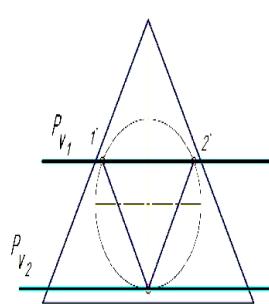
Keywords: surface, plane, line of intersection, auxiliary planes, frontal plane, horizontal plane, definite point, abstract point, base, constructor, electronic textbook.

O‘quvchi va talabalarga bilim berishning bir munkcha usullari mavjud bo‘lib jumladan, masofaviy talim, ko‘rgazmali qurollar asosida, savol javoblar va shu kabi ko‘plab samarali usullardan foydalanishning muhim vositalari mavjud. Chunonchi, Yangi **O‘zbekiston talablariga bilim berishda zamon talablaridan kelib chiqgan holda yangicha usulda axborot texnologiyalardan unumli va mazmunli foydalanib boyitishga erishishdan iborat.** Shu maqsad va vazifalarni nazarda tutgan holda, “Muhandislik grafikasi” fanini o‘qitishda yangicha usul yani, Ketma-ketlik usulini qo‘llasak bir munkcha natijalarga erishgan bo‘lardik.

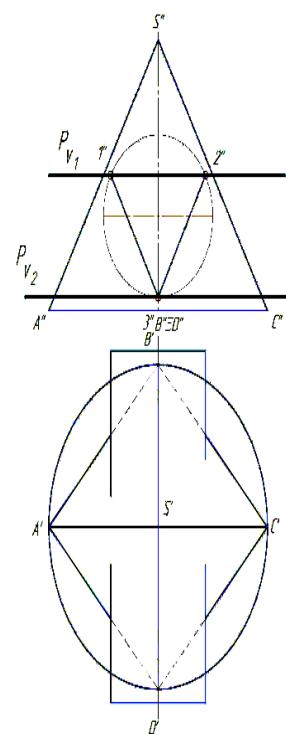
Ma’lumki “Muhandislik grafikasi” fani talabalarning fazoviy tasavvurlarini kengaytirish bilan bir qatorda ularda grafik chizmalarni toza va sifatli bajarishini ham talab etadi, Demakki estetik jihatdan ham tarbiyalaydi. Shularni inobatga olib fandagi mavzularni o‘tishda, va mavzuga oid grafik topshiriqlarni yechish uchun oddiylikdan murakkablikga asoslangan usulga rioya qilinsa maqsadga muofiq bo‘lardi. Masalan muhandislik grafikasi fanidagi mavzular orasidan hohlagan biror mavzuni tanlab olib shu mavzuga oid grafik topshiriqni yechishda avval oddiy grafik topshiriqlarni yechishni o‘rgatib so‘ng murakkab grafik topshiriqlarni yechish uchun o‘quvchilarda ko‘nikma hosil qilish kerak. Masalan «Sirtlarni o‘zaro kesishish chizig’ini yordamchi kesuvchi tekisliklar usulida aniqlash» mavzusini o‘quvchi va talabalarga bayon etishda masalaning yechimini ketma-ketlik usuli asosida ifodalash, o‘quvchi va talabalarda mavzuni qabul qilishi bir munkcha yengillashadi. Masalan quyida berilgan asosi to‘rtburchakli piramidanı asosi uchburchakli prizma bilan kesishish chizig’ini yordamchi kesuvchi tekisliklar usulida bajaring?

1.1-shakil

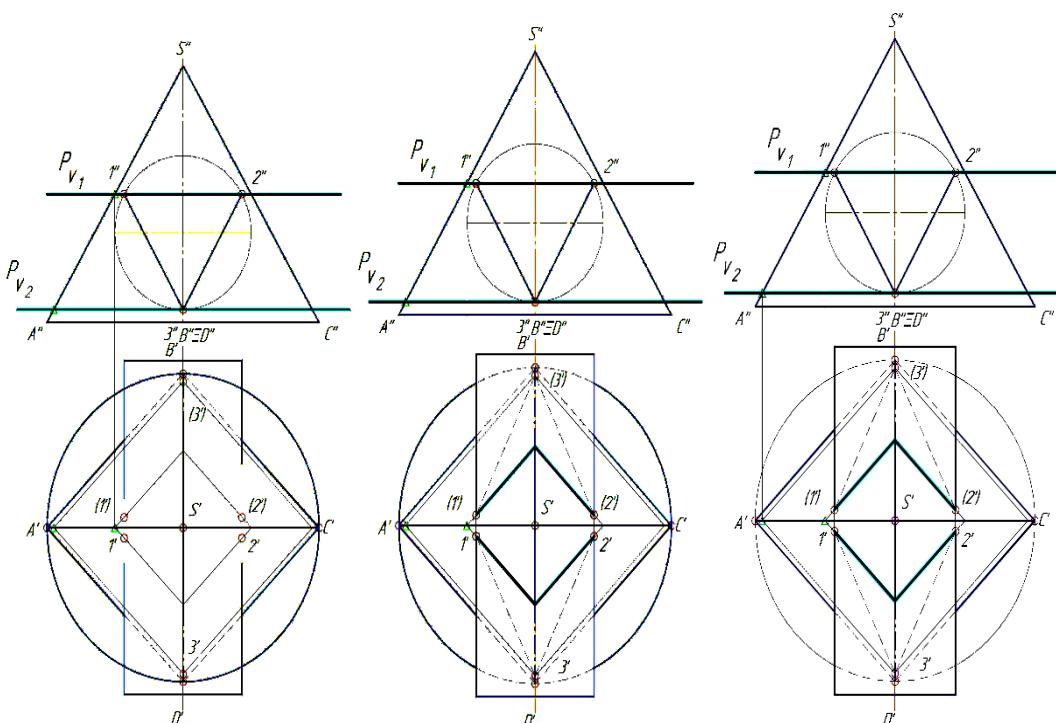

1.2- shakil

1.3- shakil

Masalani yechimini topish quyidagi ketma-ketlik asosida ishlangan grafik shakllar orqali bayon etilishi mumkin. Avvalo 1.1-shaklda masalaning berilishi tasvirlangan. 1.2-shaklda piramida prizma bilan frantallikda aniq tasvir xosil qilib kesishgan, frontal 1'', 2'', 3'' nuqtalari topilib shu nuqtalar orqali P_{V1} va P_{V2} yordamchi kesuvchi tekisliklar o'tkaziladi. 1.3-shaklda, Peramidaning uchi S'' asosdagi uchlari mos ravishda A'', B'', C'', D'' va shu nuqtalarning orizontal proeksiya S', A', B', C', D' lari belgilangan. 1.4-shakilda P_{V1} va P_{V2} tekisliklari peramidaning (S''A'') qirrasini kesib o'tgan. Shu sababli kesgan nuqtalarni mos ravishda (S'A') qirrasiga tushirib asosga parallel ravishda ikkita to'rtburchak yasab olinadi.

1.4-shakil

1.5- shakil

1.6- shakil

Bu to‘rtburchaklarda 1', 2',3' aniq va (1'), (2'), (3') mavhum nuqtalar topiladi. 1.5-shakilda 1', 2',3' aniq va (1'), (2'), (3') mavhum nuqtalar shtrix chiziqlar bilan birlashtiriladi, prizmani peramida ichiga kirish va chiqish nuqtalari aniq birlashtirib ko‘rsatiladi, ko‘rinmay qolgan chiziqlar shtrix chiziqqa aylantiriladi. 1.6- shakilda chiziq turlari farqlanib prizma peramida ichiga qanday kesib kirayotganini 1', 2',3' aniq nuqtalar orqali, kesib chiqib ketayotganini esa (1'), (2'), (3') mavhum nuqtalar orqali aniq ko‘rsatib qo‘yilgan. Albatta bu grafik tasvirlar o‘qituvchi tomonidan ketma-ketlik asosida o‘z navbatida doskaga chizib ko‘rsatiladi, va masalaning yechimi bayon qilinadi. O‘quvchi va talabalarga quyida keltirilgan ketma-ketlik usulida yechimini topishga oid masalalarga o‘xshash boshqa grafik topshiriqlarni masalan konus bilan silindr, prizma bilan shar kabi sirtlarning o‘zaro kesishish chizig’ini aniqlashga oid grafik topshiriqlarni berib, amaliy mashg‘ulot darslarida o‘quvchi va talabalarning bajargan grafik ishlarni yechimiga qarab ularning qanchalik bu mavzuni o‘zlashtirganligini bilish mumkin. Quyida o‘quvchi va talabalarga amaliy mashg‘ulotda beriladigan grafik ishlarning bir nechta namunalari keltirilgan 1.7-shakl.a)b)v)g). Har bir mavzuni o‘quvchi va talabalarga bayon qilgandan keyin semestr

davomida shu mavzuga oid, grafik topshiriplarni amaliy mashg'ulotlar orqali mavzuni mustahkamlab borish va o'quvchi va talabalarning bilimini bajargan ishiga qarab 0-5 balli baholash orqali olti marta joriy baholash o'tkaziladi. Joriy baholashning ballari quyidagicha taqsimlanadi.

- grafik ishning varaqga nisbatan joylashtirilishiga 0-1 ball
- chiziq turining o'rnida to'g'ri qo'llanilishiga 0-1 ball
- chizmaning toza bajarilganligiga 0-1 ball
- chizmaning to'g'ri va sifatli chizilganligiga 0-2 ball. Har uch marta joriy baholash o'tkazilgandan so'ng 0-20 balli o'tilgan mavzular asosida ikki maratoba oraliq baholash uchun test o'tkaziladi. Test savollari asosan test olinadigan kungacha o'tilgan mavzular yuzasida tuziladi. Masalan birinchi, Oraliq baholashgacha 4 ta mavzu o'tilgan bo'lsa har bir mavzu uchun o'rtacha 5 tadan 10 tagacha savollar tuzish mumkin, bu albatta o'tilgan mavzularning oddiy va murakkabligiga bog'liq bo'ladi. Misol uchun yuqorida keltirilgan mavzu asosida tuzadigan bo'lsak quyidagicha bo'lishi mumkin;

Test savollari va javoblar.

1. Qanday sirtlarning kesishmasi topilgan?

A) piramida va silindr

B) konus va prizma

V) prizma va prizma

G) piramida va prizma

2) Prizma sirti nechta uchdan iborat?

A) uch uchdan

V) to'rt uchdan

B) besh uchdan

G) olti uchdan

3) Chizmadagi Pv1 va Pv2 chiziqlar qanday chiziqlar?

A) tekislikning gorizontal chiziqlari

B) tekislikning frontal chiziqlari

V) tekislikning umumiy chiziqlari

G) ixtiyoriy chiziqlari

4) Chizmadagi 1', 2', 3' aniq va (1'), (2'), (3') mavhum nuqtalar orqali birlashtirilgan shtrix chiziqlar qanday chiziq?

A) Prizma va peramidaning kesishish chizig'i

B) Prizma va peramidaning asos chizig'i

V) ixtiyoriy chiziq

G) Prizma va peramidani yo'naltiruvchi chiziq.

5) Chizmadagi S" nuqta sirtning qanday nuqtasi deyiladi?

A) qirrasi

V) uchi

B) yuzasi

G) asosi.

6) 1.1-shaklda sirtning nimasi tasvirlangan?

A) ko'rinishi

V) berilishi

B) chizmasi

G) proeksiyasi

7) S" va V" chiziq sirtning qanday chizig'i deyiladi?

A) asosi

V) uchi

B) tomoni

G) qirrasi

8) 1.5-shakldagi 1' 2' 3' va (1') (2') (3') nuqtalarni qanday farqi bor?

A) aniq va mavhum

B) aniq va gorizontal

- V) farqi yo‘q
- G) qirralarni boshlanishi va oxiri.

9) barcha shakllarda ustidan ko‘rinishdagi katta aylana nima uchun kerak?

- A) kesishuv chizig’ini aniqlash uchun.
- B) uchburchak yasash uchun.
- V) to‘rtburchak yasash uchun
- G) sirtlarni kesishtirish uchun.

10) Nima uchun 1' aniq va(1'), 2' aniq va (2')mavhum nuqtalar asosiy chiziq bilan birlashtirilmagan?

- A) prizma ichida qolgani uchun
- B) peramida ichida qolgani uchun
- V) peramida orqasida qolgani uchun
- G) prizma orqasida qolgani uchun

Oraliq baholashning ballari o‘tilgan mavzular asosida tuzilgan testlarning hajmiga qarab aniqlanadi. Masalan birinchi oraliq baholashda 4 ta mavzu o‘tilgan bo‘lsa har bir mavzu uchun 10 tadan test savollari tuzilgan deylik, shunda jami test savollarining soni 40 ta bo‘ladi. Har to‘g‘ri javob uchun 0,5 balldan belgilanadi. Semestr ohirida esa 0-30 balli, Yakuniy baholash o‘tkaziladi bunda ya’ni ikki marta o‘tkazilgan, Oraliq baholashning testlari jamlanadi. Yuqorida keltirilgan ushbu baholash bir mavzu misolida sizlarga taqdim etilgan.

Semestr so‘ngida o‘quvchining joriy, oraliq va yakuniy baholashdagi yig‘ilgan ballarining yig‘indisi qo‘shilib balli chiqariladi.

Xulosa qiladigan bo‘lsak o‘quvchi va talabalarga bilim berishda ushbu elektron darslikning samaradorligi dars beruvchi o‘qituvchi uchun ham va bilim oluvchi

o‘quvchi va talabalarga katta imkoniyatlar yaratadi. Ushbu elektron darsligimizning asl maqsad va vazifasi ham shundan iborat. Hozirda biz uchinchi ming yillikka qadam qo‘yib unda bilim oluvchilarga yangi asrda, yangicha talablar asosida o‘qitishimiz va ishlashimiz lozim. Shu sababdan o‘quvchi va talabalarga bilim berishda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanilsa yuqorida keltirilgan maqsad va vazifalarimizda o‘z natijasini ko‘rgan bo‘lardik.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. "Muhandislik chizmasi va eskiz" R.R. Umirzaqov, M.A. Karimov va boshqalar, Toshkent – 2018, 236.
2. "Chizma geometriya kursi" R.Xorunov, Toshkent "Oqituvchi" 1997.

FIZIK VAKUUM VA KOINOT RIVOJLANISHINING KOSMOLOGIK MODELLARI VA TUZULISHI

Abduraxmonov Asliddin Murtozayevich

Jizzax politexnika instituti

E-amil asliddinabdurahmonov246@gmail.com

Annotatsiya: Koinotni yaxlit fizik obyekt sifatida va uning evolyusiyasi, yulduzlar, Galaktika va yaqin galaktikalar tuzilishi va tarkibi, tabiatda tartib va tartibsizlik orasidagi munosabat, Koinotdagi obyektlarning tuzilishi tartibliligi, Metagalaktikaning tuzilishi.

Kalit so‘zlar: Skalyar zarralar, Xigs zarralari, Elementar zarralar, Metagalaktika.

COSMOLOGICAL MODELS AND STRUCTURE OF PHYSICAL VACUUM AND SPACE DEVELOPMENT

Abdurahmonov Asliddin Murtozayevich

Jizzakh Polytechnic Institute

E-mail asliddinabdurahmonov246@gmail.com

Abstract: The universe as a whole physical object and its evolution, the structure and composition of stars, galaxies and nearby galaxies, the relationship between order and disorder in nature, the order structure of objects in the universe, the structure of the metagalaxy.

Key words: Scalar Particles, Higgs Particles, Elementary Particles, Metagalaxy

КОСМОЛОГИЧЕСКИЕ МОДЕЛИ И СТРУКТУРА ФИЗИЧЕСКОГО ВАКУУМА И РАЗВИТИЯ КОСМОСА

Абдурахмонов Аслиддин Муртозаевич

Джизакский политехнический институт

Электронная почта asliddinabdurahmonov246@gmail.com

Анатомия: Вселенная как целостный физический объект и ее эволюция, строение и состав звезд, галактик и близлежащих галактик, соотношение между порядком и беспорядком в природе, упорядоченное строение объектов во Вселенной, строение Метагалактики.

Ключевые слова: скалярные частицы, частицы Хиггса, элементарные частицы, Метагалактика.

Kirish:

Fizik vakuum to‘g’risida ikkita tushuncha mavjuddir. Birinchi tushunchaga ko‘ra juda seyraklashgan gaz holatiga vakuum holat deb olinsa, ikkinchi tushunchaga ko‘ra fizik vakuum deb real zarralari (masalan pozitronlar) mavjud bo‘lidan sistemaga aytildi. Ikkinchi tushuncha yaqin oradan boshlab, kvantlar maydon nazariyasida ishlatiladi.

Lekin kvantlar maydon nazariyasida fizik vakuum tushunchasi bu bilan cheklanmaydi. Bu nazariyaga ko‘ra yana virtual zarralar mavjud bo‘lib, bunday zarralarning yashash vaqtı Δt aniqmaslik prinsipiga ko‘ra nihoyat darajada kichik bo‘ladi. Masalan, elektron massasidagi m_e zarralar uchun bunday vaqt $h/m_e c^2$ ga teng bo‘ladi (h - Plank doimiysi). Son qiymatlarini qo‘yib $\Delta t \approx 10^{-21} C$ ekanligini topamiz. Fizik vakuumda yana zarralar rezervuari mavjud bo‘lib bunday rezervuarsiz hatto virtual zarralar ham hosil bo‘lmay fizik vakuumdagi virtual zarralar real zarralarga aylanishi uchun, masalan pozitronlar hosil bo‘lishi uchun unga hech bo‘lidan

$2m_e c^2 \approx 10^{-6}$ erg energiya uzatish kerak. Bunday energiya mikrofizika uchun juda katta energiyadir. Shuning uchun virtual zarralar o‘z-o‘ziga real zarralarga aylanmaydi.

Xigs zarralari tajribaga kuzatilmagan bo‘lsa ham (ularning massasini juda kattaligi tufayli) juda ko‘p nazariyachilar bunday “birlamchi” zarralarni mavjudligiga ishonadi. Shuning uchun bunday zarralarni xususiyatlari va skalyar zarralardan tashkil topgan fizik vakuum xarakteristikalari juda yaxshi o‘rganilgandir.

Skalyar zarralarning fizik vakuumi alohida xususiyatga egadir. Uning energiyasining zichligi qancha katta bo‘lsa u o‘ziga shuncha ko‘p yangi zarralarni tortishga harakat qiladi. Fizik vakuumning bunday xususiyati odatdagi barcha tasavvurlarga qarshidir. Masalan, agar gaz siqilsa, uning zichligi va bosimi oshadi va u aksincha yangi zarralarni itarib chiqarishga harakat qiladi. Fizik vakuumning bunday xususiyati odatdagi barcha tassavvurlarga qarshidir. Masalan, agar gaz siqilsa, uning zichligi va bosimi oshadi va u aksincha yangi zarralarni itarib chiqarishga harakat qiladi. Fizik vakuumning bunday xususiyati vakuumli zarralar erkin holatda kuzatilmasligini asosiy sababchisidir. Fizik vakuum undagi zarralarni erkinlikka qo‘yib yubormaydi. Fizik vakuumning bunday xususiyati matematik tilda quyidagi tenglama $p = -\varepsilon$ bilan ifodalanadi. Bunda p - bosim, ε - materiya energiyasi zichligi. Holatning bunday tenglamasi muhitning hech qanday formasi uchun hatto nurlanish uchun ham bajarilmaydi.

Metagalaktika evolyutsiyasining De-Sitter modeliga ko‘ra Xabbl doimiysi qiymati doimiy bo‘lib ($H = \text{const} \neq 0$), ikki obyekt orasidagi masofa (masalan ikki galaktika orasidagi masofa) juda tez o‘zgaradi. Ko‘rsatish mumkinki bunday model doirasida muhit zichligi $p = -\varepsilon$ qoladi (statsionar Metagalaktika). Birinchi qarashda De-Sitter modelini har ikkala xususiyati bir-biriga qarama-qarshidek tuyiladi. Chunki biz sistemaning hajmini o‘zgarishi natijasida uning zichligi o‘zgarishiga odatlanganmiz. Bu holat shunga olib keladiki De-Sitter modelidan uzoq vaqt davomida deyarli foydalilmagan.

Bu model hozirgi zamondagi Metagalaktika to‘g’risidagi tassavurlarimizga qarshidir. Ko‘rsatish mumkinki bu model doirasida juda noodatdagi holat tenglamasi kelib chiqadi: $p = -\varepsilon$ (p - bosim, ε - materiya energiyasining zichligi). Shunday qilib De-Sitter modeli Metagalaktikaning hech bo‘lmaganda hozirgi zamon epoxasida haqiqatga to‘g’ri kelmaydi.

Lekin De-Sitter modelidan fizik vakuumning xususiyatlari kelib chiqishi shuni ko‘rsatadiki Metagalaktika evolyutisyasining boshlang’ich epoxalarida, fizik vakuumda Metagalaktika De-Sitter modeliga asosan rivojlangan. Boshlang’ich vaqtarda Metagalaktika rivojlanish De-Sitter modeliga asosan amalga oshgan deb olish yuqorida qayd etgan Fridman modelini qiyinchiliklarini yuqotadi. Haqiqatdan ham De-Sitter modeli doirasida Metagalaktika radiusini eksponensial o‘zgarishi (e^{Ht}) singulyarlikni yo‘qotadi.

Ikkinci tomondan, tez eksponensial engayishi (ba’zi baholashlarga ko‘ra De-Sitter modeliga asosan Metagalaktika radiusi 10^{800} sm.ga erishadi) shunga olib keldiki, birlamchi metagalaktika hajmi kuzatiladigan hajmdan juda ko‘p tartibda oshadi. U holda gorizont muammosi oson hal bo‘ladi. De-Sitter kosmologiyasi doirasida kengayishi juda tez vujudga keladiki ($r \sim t$ ga nisbatan), shuning uchun hozirgi zamon gorizont, metagalaktika o‘lchamiga mos kelsa, kengayishi boshlanishda u Metagalaktika o‘lchamidan yetarlicha katta bo‘lgan, bunday Metagalaktikaning barcha oblastlari bir-biriga sababli bog’langan bo‘ladi.

Boshqacha qilib aytganda hozirgi vaqtda gorizont qiymati uzoq o‘tmishni yaqin oblastlarga muvofiq qildi. Bu xususiyat De-Sitter kosmogoniysi xususiyatidir.

Yana shuni qayd qilish kerakki Metagalaktika kengayishini boshlang’ich davrlarini ifodalash yana energetik muammoni ham hal etadi. Fizik vakuumni va Metegalaktika evolyutsiyasini ikki statsiyasini kiritilishi kosmogoniyasining asosiy muammolarini hal etadi.

Shunday qilib qayd qilish mumkinki boshlang’ich epoxalarda Metagalaktikaning evolyutsiyasi fizik vakuumda De-Sitter modeliga amalga oshib, biz

biladigan modda vujudga kelgandan keyin rivojlanishi Fridman modeliga asosan vujudga keladi. Fizik vakuumda fazaviy o'tishdan keyin rivojlanish De-Sitter modelidan Fridman modeliga o'tgan.

Oxirida shuni qayd qilish kerakki, bunday sxema yagona sxema bo'lmashigi mumkin. Fazaviy o'tish bilan bog'liq bo'lgan skachoklar bir necha marotaba vujudga kelgan bo'lishi mumkin.

ADABIYOTLAR

1. Розенталь И.Л. Проблемы начала и конца Метагалактики. – М.: Знание, 1985.
(Новое в жизни, науке, технике. Сер. «Космонавтика, астрономия», № 2.)
2. Физика космоса. Маленькая энциклопедия. – М.: Наука, 1986.
3. Зельдович Я.Б. Современная космология. // Природа, 1983, № 14.
4. Окунь Л.Б. Физика элементарных частиц. – М.: Наука, 1984.
5. Нуритдинов С.Н. Ранняя эволюция галактик, М., 2003
6. Sattarov I., "Astrofizika", I-qism, Toshkent 2007.

TOSHKENT KIMYO-TEXNOLOGIYA INSTITUTI YANGIYER FILIALI “MATEMATIKA O‘QITISH METODIKASI” YO‘NALISHI

Toshkent kimyo-texnologiya instituti Yangier filialining Ixtisoslik fanlari kafedrasi professor-o‘qituvchilari ass.Tashbayev T.E. ass., t.f.f.d., Xadjibaev D.A Toshkent kimyo-texnologiya instituti Yangier filialining Ixtisoslik fanlari kafedrasi 5320300- Texnologik mashinalar va jihozlar (kimyo sanoati) yo‘nalishi talabasi Tulayev E Yangiyer shahar 9-sonli umumiy o‘rta ta’lim maktabi o‘qituvchisi Zoirov U.N.
Tel: +998994776677 E-mail: newlandtravel@mail.ru

MATEMATIKA FANINI O‘QITISHNING AMALIY-TATBIQIY USLUBLARI

Annotatsiya: Maqolada matematikani o‘qitish metodlarini mukammallashtirish zarurligi bo‘yicha mulohazalar, matematikani ilmiy o‘qitish metodlari va ularning roli haqida fikrlar, matematikani o‘qitishda ta’limi tushunchalari va misollarni o‘zlashtirish metodlari bayon qilingan. Matematikani o‘qitishning ilmiy metodlari analiz, sintez hamda algoritmik o‘qitish metodlarining yutuq va kamchiliklari hamda qaysi holda qo‘llanilsa maqsadga muvofiqligi ko‘rsatilgan.

Kalit so‘zlar: algoritmik metod, tengsizlik, interval, ekvivalent sistema, analiz usuli, sintez usuli, susayib boruvchi analiz usuli.

Аннотация: В статье обсуждается необходимость совершенствования методов обучения математике, представления о методах обучения и их роли, концепция образования в обучении математике и методы усвоения примеров. Указаны сильные и слабые стороны научных методов анализа, синтеза и алгоритмических методов обучения, а также целесообразность их применения.

Ключевые слова: алгоритмический метод, неравенство, интервал, эквивалентная система, метод анализа, метод синтеза, метод убывающего анализа.

Annotation: The article discusses the need to improve the methods of teaching mathematics, ideas about the methods of scientific teaching of mathematics and their role, the concepts of teaching mathematics and methods of mastering examples. The scientific methods of teaching mathematics show the advantages and disadvantages of the methods of analysis, synthesis and algorithmic teaching, as well as the appropriateness of their application.

Key words: algorithmic method, inequality, interval, equivalent system, analysis method, synthesis method, decreasing analysis method.

Algoritmik metod. Har bir o‘qituvchi o‘quvchisi masala yechayotganda har bir yozayotgan yozuvini tushuntirib gapirib berishni xohlaydi. Buning uchun esa

o'qituvchi oldin masala yechish namunasini berish kerak bo'ladi. Har bir o'quvchi mashqni mustaqil bajarish uchun o'qituvchi darsda o'quvchilar bilan birga uni yechishi aniq va chekli qadamlarda yechish qonuniyatini ko'rsatib berishi zarur. O'quvchi uni o'qib bir vaqtida mashqni bajaradi. Shunday usulda mavzuni o'zlashtirish algoritmik usul deyiladi.

Albatta algoritmik metod yordamida mashqlarni bajarish yutuqlari bir qancha shaklarga bog'liq bo'ladi. Algoritm iloji boricha qisqa bo'lishi kerak. Chunki u o'quvchilar mashqni bajarish uchun hozirgina tinglagan va ularni xotirasida hali to'la o'zlashtirilmagan reja sxema yoki omil sifatida namoyon bo'ladi. Qisqa ko'rsatmalar algoritm oson va tez esda saqlanadi. Bir necha masala yechgandan so'ng algoritmnini o'qishda yoki unga qarashga hojat qolmaydi. Algoritmik usulda mashqni bajarishda uni o'qish va tatbiq qilish masala yechimini to'la va aniq, mustahkam eslab qolish imkonini beradi. Mashqni bajarish algoritmnini o'quvchi yordamida aniq bajarilmasa yoki unga rioya qilinmasa va algoritm salmog'i bo'lsa shu mavzuga doir mashq bajarish faqat sekinlashishi mumkin xolos. O'qituvchi masala yechish algoritmini tuzishda o'quvchi yordamida bajarilishi kerak bo'lgan ko'rsatmalarini buyruq yordamida emas balki moyillik sifatida bayon qilish maqsadga muvofiqdir [1].

Tengsizliklarni algoritmik usulda yechish namunasini keltiramiz.

1–misol: ushu tengsizlikni intervallar yordamida yechish algoritmini tuzamiz.

$$\frac{x(3x+1)}{(x-2)(1-2x)} > 0$$

O'quvchi bunday tengsizliklarni yechishda intervallar usulini va tengsizliklar sistemasini yechish bilan tanish bo'lgani ma'qul. Bunday ko'rinishdagi tengsizlikni ikki usul bilan yechish mumkin.

1-usul: unga ekvivalent sistemaga keltirib yechish:

$$\begin{cases} x(3x+1)(x-2)(1-2x) > 0 \\ (x-2)(1-2x) \neq 0 \end{cases}$$

2-usul: intervallar usulini qo'llash.

Bu usulda $x=2$ va $x=0,5$ nuqtalarni yechimdan chiqarib tashlashni unutmaslik kerak. 1-usul uchun algoritmnini quyidagicha tuzish mumkin:

1. $(x-2)(1-2x) \neq 0$ tengsizlikni yechib $x \neq 2$ va $x \neq 0,5$ ildizlarga ega bo'lamiz (kasr ifodaning maxraji nolga teng bo'lmasslik sharti).

2. Tengsizlikni o'ng tomonini chiziqli ko'paytuvchilar ko'rinishida yozib uni ishorasini saqlab qolamiz (chunki tengsizlik ishorasi bajarilsa yetarli).

$$x(3x+1)(x-2)(1-2x) > 0$$

3. Tengsizlikdagi chiziqli ko'paytuvchilardagi x o'zgaruvchi oldidagi koeffisientlar $+1$ qilish uchun undan farqli koeffisientlarni qavsdan tashqariga chiqaramiz:

$$3 * (-2) * x(x + \frac{1}{3})(x - 2)(x - \frac{1}{2}) > 0$$

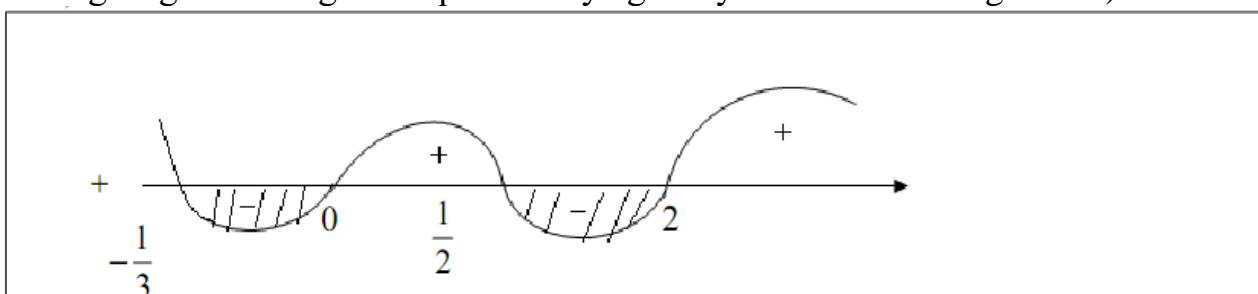
yoki

$$-6x(x + \frac{1}{3})(x - 2)(x - \frac{1}{2}) > 0$$

4. Tengsizlikni ikkala tomonini -6 ga bo'lamiz (manfiy songa bo'lganda tengsizlik ishorasi qarama-qarshisiga almashadi).

$$x(x + \frac{1}{3})(x - 2)(x - \frac{1}{2}) < 0$$

5. Sonlar o'qida tengsizlikni chap tomonidagi chiziqli ko'paytuvchilar nolga teng bo'ladigan o'zgaruvchilarning qiymatlarini belgilaymiz (tengsizlik qat'iybo'lgani uchun bu nuqtalar bo'sh aylana bilan belgilanadi, noqat'iy bo'lganda tengsizlik ma'noga ega bo'ladigan nuqtalar bo'yalgan aylanalar bilan belgilanadi).

1-chizma

6. Sonlar o'qi yo'naliشining yuqori qismi biror joydan boshlab har xil belgilan nuqtadan o'tuvchi (1-rasmda ko'rsatilgandek kirib-chiquvchi) chiziq o'tkazamiz. Sonlar o'qi unung ostki qismi belgilangan sohalarda tengsizlikdagi chap tomonidagi ifoda qiymati manfiy, yuqori qismi esa musbat ekanligini bildiradi.

$$x \in (-\frac{1}{3}; 0) \cup (\frac{1}{2}; 2)$$

7. Javobni yozamiz.

Yana bir tengsizlik algoritmik usulda yechish ko'rsatilgan.

Umuman algoritm metodi yordamida masalalarni yechishni o'rgatish o'quvchilarga shu mavzuni chuqur o'zlashtirish, yozma va og'izaki nutuqlarini oshirish, hamda yangi algoritmlarni tuzishga samarali hissasini qo'shadi [2].

Masala yechishning analiz va sintez usuli. Masala yechishning har xil yo'llari mavjud. O'quvchilarga qaysi holda qaysi metodni qo'llash kerakligini ko'rsatish kerak. Topilgan aniq yechim sintetik metodlar bilan tushuntiriladi, usulni ko'rsatishda analiz usulidan foydalilaniladi. Sintez usuli bor yechimni tez va aniq tushuntirish imkonini beradi. Lekin bu usulda o'quvchilarga yechimni qanday olinishi tushunarli bo'lmay qolishi mumkin.

Analiz usuli sintez usuliga nisbatan ko'proq vaqt talab qiladi, lekin o'quvchiga yechimni qanday topishni va uni o'zi qanday yechishni topish yo'liga kelishini o'rgatadi. Agar analiz usuli sistematik ravishda qo'llanilsa, o'quvchida yechimni topish ko'nikmasi paydo bo'lishi mumkin. Shu sababdan ham tajribali

o'qituvchilar bu usuldan ko'proq foydalanadilar. Shuni ham ta'kidlash kerakki, maktab darsligida isbot qilinadigan teoremalar isbotida sintetik usullar ko'proq foydalaniladi.

Ma'lumki masalani yechishda uni sodda masalalarga ajratib, shu sodda masalalarni yechish tartibini ko'rsatish kerak bo'ladi. Murakkab masalani sodda masalalarga ajratish va shu sodda masallarni yechish tartibini ko'rsatish masala yechish planini tuzish deyiladi. Hosil bo'lgan sodda masalani yechish murkkab masalani yechish hisoblanadi. Masalani ma'lum tartibdagi sodda masalalarga ajratish, masalaning shartiga kirgan miqdorlar orasidagi bog'lanishlar ochiq tushunilishiga asoslanadi, bu esa o'z navbatida o'quvchining zehnining ongli, tushunarli mantiqiy faolyati uchun asosiy manba bo'ladi, shu murakkab masalani sodda masalalarga ajratib yechishda analiz va sintez usullari qo'llaniladi [3].

Murakkab masalani yechishda, ishni mashq yechishning (ikkala usulda ham) planidan boshlash kerak. Masala yechishni muhokamasini masalada sonlardan boshlab so'ngra, izlanganni (noma'lumni) topish uchun, berilgan sonlar ustida (tenglama, tenglik, sistema va hokazolar bo'lishi mumkin) hamda oraliqdagi hisoblashlardagi hosil qilingan sonlar ustida (noma'lumlar) qaysi omilni bajarish kerakligi aniqlanadi. Muhokamaning bu yo'li masalaning sintez usuli bilan yechishga misol bo'ladi.

Sintez usulini qo'llaganda masaladagi (tenglamada, tengsizlikdagi va hokazolar) sonlarni (miqdorlarni) tanlash va ularni tasdiqlashga ham berilganlarga asosan savollar qo'yishga mohir bo'lish kerak. Birinchi sodda masalani yechib yangi son (miqdor) hosil qilinadi, bu son (noma'lum topilgan miqdor) bilan masaladagi qolgan sonlar ustida tegishli amal bajariladi va yechilayotgan masalaning javobiga borib yetguncha shunday davom ettiriladi [4, 7].

Sintez usulida sodda masalaning har birini ajratib olish va yechish parallel ravishda, ya'ni birga olib boriladi. Chunki bunda ajratib olibgan sodda masalani yechish uchun kerakli sonlarning hammasi bo'ladi.

Sintez usulini qo'llashda quyidagilarga e'tibor berish kerak:

birinchidan, berilganlarni takrorlash va ularni to'plashda;

ikkinchidan, savollarni qo'yishda xatolikka yo'l qo'yish mumkin.

Bunday xatolikka yo'l qo'ymaslik uchun, birinchi navbatda masalada tasvirlangan jarayonlarni yaxshi tushinib olish, masalaning shartini yaxshi o'ylab chiqish kerak bo'ladi. Umuman, sintezda berilganlarni tanlashda va savol qo'yishda e'tibor beriladi. Analizda esa aksincha masalaning asosiy savoldidan ish boshlanadi va unga masaladan kerakli miqdorlar (sonlar) tanlab olinadi ya'ni murakkab masalaning asosiy sababi shunday ajratiladiki, biz shu yo'l bilan masalaning bir necha sodda masalalarga ajratamiz, berilganlar (sonlar) yetishmaganligidan bularning hammasi birdaniga yechilmaydi va bunda sintez qo'llaniladi. Hosil bo'lgan sodda masalalarni shunday tartibga solamizki, shu tartib bilan borib, berilgan masalaning asosiy savoliga yetib kelinadi. Boshqacha aytganda, masalalarni yechishda muhokamada analiz bilan sintez bir-biriga o'ralashib ketadi. Masalani sintez usuli bilan yechganda hayolda analiz qilib chiqiladi. O'quvchi masalani

shunday usulda yechsa ham, oldin uni analiz qilmasdan o'tmaydi, to'g'rirog'i, uni uncha tushunmasa ham analiz qilib o'tadi.

Umuman, o'quvchi masalani sintez usulida yechganda ham u masala yechimini darrov topgan bo'lsa ham analiz hayolda bo'ladi. Masala qancha murakkab bo'lsa, analiz usuli shuncha ko'proq qo'llanilaveradi.

Muarkkab masalalarni yechishda analiz usuli katta o'rin tutadi va shu sababli ham masala yechish jarayoni uchun o'quvchilarga bu usulni o'rgatish zarur bo'ladi. Matematikani o'qitish usuli bu nafaqat teoremani yodlash balkim ularni o'zlashtirish, o'qish asosiy hisoblanadi. Shu sababli ham o'quvchilarni ongini rivojlantirishda, o'rgatishda bu usul katta o'rin tutadi.

Masalalarni bo'lib, uni yechishga vaqt ketsa ham bu vaqtning muvofaqiyati bilan ham oqlangan bo'ladi. Demak, masalani yechishda analiz quyidagi ikki formada bo'lishi mumkin:

1. Muhokama berilganlardan masala maqsadiga qarab yo'nalgan bo'ladi.
2. Butun masala bir necha masalalarga bo'linadi.

Sintez usulida esa:

1. Masala maqsadidagi berilganlarga qarab muhokama boradi.
2. Elementlari butun masalaga birlashtiriladi.

Analizning birinchi usuli ko'proq qo'llaniladi. Bu usulda masala yechimi ikki formada bo'lishi mumkin.

1. Metodning umumiy sxemasini oldin keltiramiz va uni konkret masala yechish uchun qo'llaymiz.
2. Analiz usulini bo'laklab yechishni masala yechishda namoyon qilamiz. O'quvchilar bilan masala yechishni asosiy elementlarini ko'rsatamiz.

Murakkab masala ajratishning umumiy sxemasi quyidagilardan iborat:

1. Masala shartini bo'laklarga ajratamiz.
2. Masala shartini ayrimlarini ajratamiz (qolganlarini vaqtincha hisobga olmaymiz).
3. Tanlangan shartlardan sodda yordamchi masalalar tuzamiz.
4. Sodda masalalarni yechib, berilgan masalani yechish qonunini topamiz va berilgan masala yechimiga o'tamiz. Endi bu fikrlarni tayin masala yechish bilan izohlaymiz [8, 9].

2-misol. Ushbu ifodani soddallashtiring.

$$\frac{\operatorname{tg}^2 \lambda + \operatorname{ctg}^2 \lambda + 2}{\operatorname{tg}^2 \lambda + \operatorname{ctg}^2 \lambda - 4}$$

Bu ifodani soddallashtirishda o'quvchi suratni tezda soddallashtirishni hayolidan o'tkazadi, so'ngra maxrajni soddallashtirishni. Lekin bu usulda o'quvchilar masalani hali yechish g'oyasiga yetib bormasliklari mumkin. Shu sababli masalani shartini o'zgartiramiz:

$$x = \frac{\operatorname{tg}^2 \lambda + \operatorname{ctg}^2 \lambda - 4}{\operatorname{tg}^2 \lambda + \operatorname{ctg}^2 \lambda + 2}$$

Kasr suratini o'quvchilar soddallashtirishni hali sezishmaydi. Bu holda o'qituvchi kasrning maxrajida e'tibor qilishni taklif qiladi. Bu haqda o'quvchilar

osongina nima qilish kerakligini fahmlab olishadi. So‘ngra maxrajda almashtirishlarni bajarishni boshlashadi. O‘quvchilar, balkim o‘qituvchining taklifi bilan yoki o‘zlarini vaqtincha suratda hech narsa yozmay kutishlari mumkin. Maxrajda esa quyidagi ayniy almashtirishlarni bajarishlari mumkin.

$$x = \frac{1}{(\operatorname{tg}^2 \lambda + 1) + (\operatorname{ctg}^2 \lambda + 1)} = \frac{1}{\frac{1}{\cos^2 \lambda} + \frac{1}{\sin^2 \lambda}} = \frac{1}{\frac{\sin^2 \lambda + \cos^2 \lambda}{\cos^2 \lambda \sin^2 \lambda}} = \frac{1}{\frac{1}{\cos^2 \lambda \sin^2 \lambda}} = \\ = \frac{1}{\frac{1}{4 \cos^2 \lambda \sin^2 \lambda}} = \frac{1}{\frac{4}{\sin^2 2\lambda}}$$

Shundan so‘ng suratda ham shunday almashtirishlar fikri kelib chiqadi. Lekin suratda 2 ning o‘rniga -4 turibdi. Shunda o‘quvchilar fahmi $-4=2-6$ ko‘rinishida yozishga yetib qoladi. Shundan so‘ng bo‘s sh turgan o‘rinlar to‘ldirilib masala yechish tugallanadi.

Susayib boruvchi analiz usuli. O‘rganishning berilgandan asosiy maqsadga o‘tishning yana bir usuli “bu susayib (kamayib) boruvchi usuldir”. Analizning bu usulini tushuntirishda doskada (yoki ekranda) ushbu umumiyyat xemani berish kerak, yaxshi bo‘ladiki har bir o‘quvchiga bu xemani jadval qisqa qilib berish balkim maqsadga muvofiq bo‘lar. Agar uni ekranda chiqaradigan bo‘lsak, u izohlanib tuzilishi kerak.

1-jadval

Umumiy sxema

A tasdiqni isbot talab qilingan bo‘lsin. Farazqilamiz, tasdiq to‘g’ri va undan o‘rinli natijalarni (izlarni) olishga harakat qilamiz. Unda quyidagi hollar ro‘y berishi mumkin.

1. Noto‘g’ri natijaga erishildi. Bundan kelibchiqadiki, A tasdiqning haqqoniyligi to‘g’ri emas. Masala yechish shu bilan tugaydi.

2. To‘g’ri natijaga erishildi. Bu holda, albatta, tasdiqlarni dastlabki holiga qayta (tiklana) olishi tekshiriladi.

a) agar tasdiq asil holiga keladigan bo‘lsa, A to‘g’ri tasdiq hisoblanadi.

b) agar tasdiqlar ichida asil holiga qaytmaydiganlari bo‘lsa, u holda boshqa usullarni qo‘llash kerak (masalani yechishda).

3. Agar to‘g’ri natija olishga erishilmasa ham boshqa materialga o‘tish kerak.

Qo‘srimcha ko‘rsatmalar

1. Parametrlar sonini kamaytirish kerak bo‘ladi.

2. Ifodani soddalashtirish kerak bo‘ladi.

3. Masalaning hamma qiymatlarini (shartlarini) qo‘llash kerak bo‘ladi. Ayrim hollarda masala shartini o‘zgartirib uni ifodalab va uni isbot qilib kerakli to‘g’ri tasdiqni olish mumkin, ya’ni boshqa masalalarni yechish kerak bo‘ladi.

Masala yechilgandan so‘ng uni tekshirish shart. Chunki noto‘g’ri tasdiqlardan, to‘g’ri tasdiqlarni ko‘rsatish mumkin (masala $a=-a$, $a\neq 0$ dan to‘g’ri $a^2=(-a)^2$) natijaga kelish mumkin.

3–masala. Ushbu tenglik o‘rinli bo‘lishi isbot qilinsin:

$$\sqrt{1 + \sin 2\lambda} = \sin \lambda + \cos \lambda \quad (1)$$

Yechish. Faraz qilaylik (1) o‘rinli bo‘ladi. Bu tenglikdan to‘g’ri natijaga erishishga harakat qilamiz. Buning uchun tenglikni ikkala tomonini kvadratga ko‘taramiz.

$$1 + \sin 2\lambda = \sin^2 \lambda + 2 \sin \lambda \cos \lambda + \cos^2 \lambda \quad (2)$$

yoki

$$\sin 2\lambda = 2 \sin \lambda \cos \lambda \quad (3)$$

To‘g’ri natijaga erishdik.

Endi uni to‘g’riligini tekshirish kerak. Yana qaytish bo‘ladimi yo‘qmi?

Ayrim hollarda o‘quvchilar qaytish o‘rinli deb uni tekshirib o‘tirmaydi. Xatoni analiz qilamiz, ishonch hosil qilamizki (3) dan (2) hosil bo‘ladi ya’ni

$$1 + \sin 2\lambda = (\sin \lambda + \cos \lambda)^2$$

hosil bo‘ladi. Demak (2) dan (1) hosil bo‘lmay qoldi. Aksincha

$$\sqrt{1 + \sin 2\lambda} = |\sin \lambda + \cos \lambda| \quad (4)$$

Shunday qilib biz (1) tenglik noto‘g’riligicha masalani yechdik. Biz endi qo‘sishimcha ish bajarib qilingan analizlar asosida

$$\sqrt{1 + \sin 2\lambda} = |\sin \lambda + \cos \lambda|$$

tenglikni isbot qilishimiz mumkin.

Keltirilgan masalani yechishdan xulosa qilish mumkinki parametrlar sonini kamaytirish masala yechishni ancha kamaytiradi.

Aytish joizki, hozirgi vaqtida fanning oldiga qo‘ylgan asosiy vazifalardan biri, o‘rganilayotgan masalaning amaliy tatbiqlarini ko‘rsatib berishdan iboratdir. Ushbuni inobatga olgan holda, keng amaliy tatbiqqa ega bo‘lgan tongsizliklarni yechish va ifodani soddalashtirish masalalari ilg‘or pedagogik texnologiyalar asosida yoritib berildi. Maqolada keltirilgan ma’lumotlarni o‘zlashtirish kelgusida talabalarning bir qator ilmiy maqolalarni [10, 12] o‘rganib, tahlil qila olishlariga yordam beradi.

Xulosa. Matematikani o‘qitishni nazariy metodlari ko‘p. Ushbu maqolada qaysi ko‘proq tatbiq qilinadigan bo‘lsa, shularga e’tibor berish kerakligi keltirilgan, o‘qitishning algoritmik metodi matematikani o‘rgatishga juda mosligi ko‘rsatilgan. Algoritm metod usulida trigonometrik tongsizliklarni yechish qadamlar bilan berilgan, masala yechishning analiz va sintez usullari va ularning bog’liqligi misollar yordamida keltirilgan. Analiz susayib borish usuli bilan bir necha geometrik va trigonometrik masalalar yechish takliflar bilan ko‘rsatilgan. Metodlarning

kamchiligi va yutuqlari ko'rsatilgan va ularni birgalikda qo'llash ayrim hollarda yaxshi natija berishi keltirilgan [13, 15].

Adabiyotlar

1. Rahimqoriyev A.A. 8-sinf o'quvchilari uchun geometriyadan darslik. - Toshkent, 2006.
2. Pogorelov A.B. Geometriya. O'rta maktabning 7-11 sinflari uchun o'quv qo'llanma. -Toshkent, 1990.
3. Илин В.С. Проблемы воспитания потребности в знании ю школ'ников. Ростов на Дону, 1971.
4. Расулов Х.Р., Рашидов А.Ш. Организация практического занятия на основе инновационных технологий на уроках математики // Наука, техника и образование, 72:8 (2020) с.29-32.
5. Ахмедов О.С. Актуальные задачи в предметной подготовке учителя математики. Scientific progress. 2:4 (2021), p.516-522.
6. Rasulov T.H., Rasulov X.R. O'zgarishi chegaralangan funksiyalar bo'limini o'qitishga doir metodik tavsiyalar // Scientific progress, 2:1, (2021), p.559-567.
7. Ахмедов О.С. Преимущества историко-генетического метода при обучении математики. Scientific progress. 2:4 (2021), p.523-530.
8. Умарова У.У. Роль современных интерактивных методов в изучении темы «Множества и операции над ними» // Вестник науки и образования. 94:16-2 (2020), с. 21-24.
9. Boboeva M.N., Rasulov T.H. The method of using problematic equation in teaching theory of matrix to students // Academy, 55:4 (2020), p. 68-71.
10. Расулов Х.Р., Раупова М.Х. Роль математики в биологических науках //Проблемы педагогики, 53:2 (2021), с. 7-10.
11. Раупова М.Х., Расулов Х.Р. Математические модели и законы в биологии // Scientific progress, 2:2, (2021), p.870-879.
12. Камариддинова Ш.Р., Расулов Х.Р. Об анализе некоторых невольтерровских динамических систем с непрерывным временем // Наука, техника и образование, 72:2-2 (2021) с.27-30.
13. Mardanova F.Ya., Rasulov T.H. Advantages and disadvantages of the method of working in small group in teaching higher mathematics // Academy, 55:4 (2020), p. 65-68.
14. Рашидов А.Ш. Интерактивные методы при изучении темы Определенный интеграл и его приложения // Научные исследования, 34:3, (2020), с. 21-24.
15. Курбонов Г.Г. Преимущества компьютерных образовательных технологий в обучении теме скалярного произведения векторов // Вестник науки и образования. 94:2-2 (2020), с. 33-36.

**NOFILOLOGIK UNIVERSITET TALABALARIDA INGLIZ TILI O'QITISH
JARAYONIDA SOTSIOLINGVISTIK KOMPETENTSIYALARINI
SHAKLLANTIRISH**

Kuchmuradova Gulnora Xatamovna

Katta o'qituvchi

Toshkent kimyo-texnologiya instituti Yangiyer filiali

Suvonqulov Ma'rufjon Zokir o'g'li

3-kurs talabasi Texnologik Jarayonlarni avtomatlashtirish va boshqarish

yo'nalishi, Toshkent kimyo-texnologiya instituti Yangiyer filiali

Annotatsiya: *Ushbu maqola sotsiolingvistik kompetentsiyani, ikkilamchi lisoniy shaxsni shakllantirish va madaniyatlararo dialogining nazariy asoslarini o'rganishga bag'ishlangan.*

Kalit so'zlar: *kommunikativ kompetentsiya, sotsiolingvistik kompetentsiya va uning tarkibiy qismlari, madaniyatlararo suhbati, instrumental-adaptiv va germenevtik yondashuvlar, ikkilamchi lisoniy shaxs, mashqlar tizimi, nostandart dars.*

**FORMATION OF SOCIOLINGUISTIC COMPETENCE WHILE TEACHING
ENGLISH FOR STUDENTS OF NON-PHYLOLOGY UNIVERSITIES**

Kuchmuradova Gulnara Khatamovna

Senior teacher

Yangier Branch of Tashkent Chemical-Technological Institute

Suvonkulov Ma'rufjon Zokir ugli

3rd year student, Technological Process Automation and Control,

Tashkent Institute of Chemical Technology Yangiyer branch

Abstract: This article is devoted to the problem of formation of sociolinguistic competence, the secondary language personality and a study of the theoretical foundations of the dialogue of cultures.

Keywords: communicative competence, sociolinguistic competence and its components, the dialogue of cultures, instrumental-adaptive and hermeneutic approaches, secondary linguistic personality, system of exercises, non-traditional lesson.

Hozirgi kunda O‘zbekistonda chet tili mahalliy ta’lim tizimining barcha bosqichlarida: maktabgacha ta’lim, maktab, o‘rta kasb-hunar, universitet, aspiranturada o‘qitilmoqda. Standartlar va yo‘riqnomalarga kiritilgan o‘zgartirishlarga ko‘ra, o‘quvchilarni tayyorlash va rivojlantirishning asosiy qismi kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish hisoblanadi. Universitetning til fakultetida yuqori malakali tarjimonni tayyorlash yuqori nutq madaniyati (og‘zaki va yozma shakllar), xushmuomalalik, xushmuomalalik, keng ensiklopedik bilimdonlik, o‘rganilayotgan tillar sohasidagi bilimlarni doimiy ravishda takomillashtirish va to‘ldirishni nazarda tutadi. va madaniyatlar. Chet tilining kommunikativ kompetentsiyasini shakllantirish asosiy o‘rinni egallaydi, uning eng muhim tarkibiy qismi sotsialingvistik kompetentsiyadir. Bu o‘rganilayotgan tilning ona tilida so‘zlashuvchilari bilan xorijiy til jamiyatining milliy va madaniy xususiyatlarini hisobga olgan holda samarali og‘zaki va og‘zaki bo‘lmagan muloqot qilish imkonini beradigan bilim, qobiliyat, ko‘nikmalarini o‘z ichiga oladi.

Muloqot ko‘nikmalarini maksimal darajada rivojlantirish, chet tilidagi ma'lumotlar bilan ishslash qobiliyati - bu chet tili o‘qituvchilari oldida turgan asosiy, istiqbolli, ammo juda qiyin vazifadir. Uni hal qilish uchun, bir tomonidan, nutq faoliyatining barcha to‘rt turini rivojlantirishga, lingvistik, sotsiolingvistik va pragmatik kompetensiyalarni shakllantirishga qaratilgan yangi o‘qitish usullarini o‘zlashtirish, ikkinchi tomonidan, printsipli jihatdan yangi nutqni yaratish kerak. samarali muloqotni o‘rgatish uchun ishlatilishi mumkin bo‘lgan o‘quv materiallari.

Lingvodidaktik va uslubiy tadqiqotlarning madaniy yo‘naltirilganligi nazariy va amaliy masalalarni sotsial-madaniy kontekstdan kelib chiqib ko‘rib chiqishga olib keladi.

Ma’lumki, til madaniyat ko‘zgusi bo‘lib, unda so‘zlashuvchi kishilarning mentaliteti va hayotiy xususiyatlarini o‘zida aks ettiradi. A.D.ning so‘zlariga ko‘ra. Sadoxin, "... har bir ona tilida so‘zlashuvchi ham madaniyat tashuvchisi bo‘lganligi sababli, lingvistik belgilar madaniyat belgilari vazifasini bajarish qobiliyatiga ega bo‘ladi va shu bilan uning asosiy o‘rinlarini ifodalash vositasi bo‘lib xizmat qiladi". Boshqacha aytganda, til o‘z so‘zlovchilarining madaniy va milliy mentalitetini aks ettira oladi. Madaniyatshunoslarning ta‘kidlashicha, dunyoning madaniy manzarasi har doim tildan ko‘ra boyroqdir. U aynan tilda amalga oshiriladi, so‘zlashtiriladi, rivojlanadi va saqlanadi, avloddan-avlodga o‘tadi.

Talabalarning kommunikativ til kompetentsiyasini shakllantirish chet tilini o‘qitishning ustuvor vazifasidir.

Kommunikativ kompetentsiya - bu muayyan faoliyat sohasi doirasidagi muloqotning maqsadi va holatiga muvofiq o‘rganilayotgan til orqali nutq faoliyatini amalga oshirish qobiliyati. u nutqiy muloqotda uning mahsuldor va retseptiv shakllarida ishtirok etish imkonini beruvchi malakalar majmuasiga asoslanadi. kommunikativ kompetentsiya lingvistik, sotsiolingvistik va pragmatik komponentlardan iborat. Bizni ijtimoiy lingvistik kompetentsiya fenomeni qiziqtiradi.

Ijtimoiy lingvistik kompetentsiya tildan foydalanishning ijtimoiy-madaniy sharoitlarini aks ettiradi. ijtimoiy me'yirlarga (yaxshi odob-axloq qoidalari, turli avlodlar, jinslar, sinflar va ijtimoiy guruhlar vakillari o‘rtasidagi muloqot normalari, ma’lum bir jamiyatda qabul qilingan ba’zi marosimlarning til dizayni) e’tibor tufayli. kommunikativ kompetentsiyaning sotsiolingvistik komponenti turli madaniyat vakillari o‘rtasidagi nutq aloqasiga katta ta’sir ko‘rsatadi. Madaniyatlararo muloqotdagि muammolarning aksariyati axborotni bir tildan boshqa tilga tarjima qilishda yuzaga keladi. Turli xalqlar tomonidan yaratilgan dunyo suratlarining bir-biriga mos

kelmasligi tufayli manba tildan ko‘rsatma tilga mutlaqo to‘g‘ri tarjima qilib bo‘lmaydi. Biroq tilning leksik tarkibi faqat predmetlarning nomlaridan iborat emas va atrofimizdagi olam hodisalari, balki voqelikning bo‘laklari ham dunyoning madaniy manzarasi prizmasidan o‘tdi. Shu munosabat bilan, o‘ziga xos, faqat shu odamlarga xos bo‘lgan ma’lum xususiyatlar va xususiyatlar olinadi. Demak, o‘rganilayotgan tildagi ona tilida so‘zlashuvchilar nutqini to‘g‘ri tushunish va tushunish uchun faqat tilni bilish, uning leksik, grammatik va sintaktik tuzilmalaridan to‘g‘ri foydalanish kifoya emas. Chet tilining ma’lum bir madaniyatga xos bo‘lgan shunday tushuncha va atamalarini ham o‘zlashtirish zarur. Shuning uchun chet tilini o‘rganishning butun jarayoni uning barcha bosqichlarida, uning barcha mazmunida so‘zlashuvchi xalq madaniyati bilan singib ketishi kerak. Shunday qilib, kommunikativ kompetentsiya va uning asosiy tarkibiy qismlari, shu jumladan chet tilida muvaffaqiyatli muloqot qilishning ajralmas sharti bo‘lgan sotsialningistik kompetentsiya kabi tushunchani ko‘rib chiqqach va tahlil qilib, shunday xulosaga kelishimiz mumkinki, butun dunyoda chet tilini o‘qitishning ustuvor vazifasi. butun o‘quv jarayoni bu kompetensiyalarni shakllantirish, shuningdek, o‘quvchilar ongida ikkinchi darajali lingvistik shaxsni shakllantirishdir. O‘rganilayotgan til mamlakati madaniyatiga e’tibor qaratgan holda uzlucksiz, maqsadli va uyushqoqlik bilan ta’lim berish natijasi o‘z nutqiy xulq-atvorini nafaqat tilning fonetik, leksik va grammatik me’yorlariga muvofiq tashkil qilishni biladigan shaxs bo‘ladi. o‘rganilayotgan til, balki unda so‘zlashuvchilarning milliy madaniyati bilan ham. Albatta, biz ona tilida so‘zlashuvchilardan va o‘rganilayotgan til mamlakatidan ajratilgan holda chet (ona tili bo‘lman) tilni o‘zlashtirish va o‘quvchilarda ikkilamchi lingvistik shaxsni shakllantirish qiyinligini tan olamiz. Chet tillarini o‘qitish mazmuni talabalarning nafaqat nazariy bilimlarini, balki o‘rganilayotgan tillarda sodir bo‘layotgan turli jarayonlarni tushunishlariga yordam beradigan fanlar va kurslarda aks ettirilishi kerak. Chet tili o‘qituvchisi/o‘qituvchisiga jiddiy va mas’uliyatli vazifa yuklanganligi aniq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Bobrikova O.S. Talabalarning ijtimoiy lingvistik kompetentsiyasini shakllantirishda haqiqiy video materiallardan foydalanish // Tula davlat universitetining xabarnomasi. Gumanitar fanlar. – 2010. № 1, 226-232 b.
2. Sadoxin A.D. Madaniyatlararo muloqotga kirish. - Moskva: Omega-L, 2010 yil, 60 b.

TOHIR MALIK ASARLARIDA DIALEKTIZMLAR USLUBIY VOSITA SIFATIDA

Iroda BAHRONOVA,

Navoiy davlat pedagogika instituti 1-kurs talabasi

E-mail:irodabahronova2020@gmail.com

Ilmiy rahbar: f.f.f.d.(PhD) N.J.Yarashova

Annotatsiya: Ushbu maqolada shevaga xos so‘zlar, bu borada olimlarning qarashlari, shevalardagi keng imkoniyatlar o‘rganiladi va Tohir Malik asarlarida qo‘llangan shevaga xos so‘zlar tahlili keltiriladi

Kalit so‘zlar: shevaga xos so‘zlar, o‘zbek xalq shevalari, dialektizm, dialektizmlarning o‘ziga xosligi, tilning boyishi

DIALECTISMS IN THE WORKS OF TAHIR MALIK AS A METHODODOLOGICAL TOOL

Iroda BAHRONOVA,

First year student of Navoi State Pedagogical Institute

E-mail: irodabahronova2020@gmail.com

Supervisor: Doctor of Philosophy (PhD) N.J.Yarashova

Annotation: This article explores dialectal words, scholars' views on the subject, the wide range of possibilities in dialects and an analysis of dialectal words used in Tahir Malik's works.

Keywords: dialectal words, Uzbek folk dialects, dialectics, dialectics originality of dialectics, richness of language.

Ma’lumki, har bir tilning o‘rganish darajasi, uning ichki qonuniyatlarini o‘rganish bu tilning shevalarini tasniflash, ularda saqlanib kelayotgan boyliklarni aniqlash, shevalar bilan adabiy til orasidagi aloqalarni o‘rganish bilan

uzviy bog‘liqdir.¹ O‘zbek shevalari umumxalq o‘zbek tilining bir tarmog‘i bo‘lmish bilan adabiy til va barcha o‘zbek shevalari uchun ham xos bo‘lgan umumiyl leksik qatlamga ega shuningdek, o‘zbek shevalarida yana bir o‘ziga xos leksik guruh borki, ular shu sheva vakillarining moddiy hayot sharoitlari shu sheva joylashgan hududning etnomik rivoji bilan bog‘liqdir³.

Dialektizmlar xalqning butun tarixi davomida yaratgan yodgorliklarini o‘rganish, turli davrlardagi taraqqiyot bosqichlarini belgilash uchun boy material bo‘lib xizmat qiladi. O‘zbek xalq shevalarini o‘rganish va oliv maktablarda o‘qish-o‘qitish ishlarini yaxshilashga yordam berishda Sh.Shoabdurahmonovning “O‘zbek adabiy tili va o‘zbek xalq shevalari” nomli monografiyasi qimmatlidir. O‘zbek adabiy tili va tayanch shahar shevalari (Toshkent, Farg‘ona tipli) o‘rtasidagi o‘zaro munosabat masalasini yoritishga bag‘ishlangan monografiyada Toshkent, Farg‘ona shevalaridagi keng imkoniyatlar haqida mulohaza yuritilib, bunday hollarning hozirgi vaqtida ham mavjudligi qayd etiladi. Shunga ko‘ra, adabiy tilning hozirgi vaqtida ham eng foydali va amaliy jihatdan foydali bo‘lgan va juda ko‘p so‘z va terminlarni boy manba hisoblangan dialektlardan olishi vas hu hisobdan boyib turishi alohida ta’kidlanadi.

Dialektologiya, ya’ni shevaga xos so‘zlarni o‘rganuvchi bo‘limning bir qator vazifalari mavjud bo‘lib, bular quyidagilar:

1) ayrim sheva va dialektlarning fonetik, morfologik, sintaktik va leksik xususiyatlarini har tomonlama tavsif qilish. Masalan:

- *Men kennayilariman. Hozir akalarini chaqiraman. O’sha kishi bilan gaplashasiz.* (III t, 159-b).

Ushbu gapda qo‘llangan kennayi so‘zi shevaga xos so‘z bo‘lib, fonetik o‘zgarishga uchragan. Aslida, kelin oyi shaklida bo‘lishi kerak. Morfologik jihatdan ot so‘z turkumiga xos, sintaktik jihatdan kesim vazifasida kelgan.

¹ Yo`ldoshov T. Tojikistondagi o`zbek shevalarining morfologik qurilishi//Filologiya fanlari doktori ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. – Toshkent: Fan6 1990. 3-bet.

³ Shoabdurahmonov Sh.O`zbek adabiy tili va xalq shevalari//filologiya fanlari doktori ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. – Toshkent, 1962. 400-bet.

2) milliy tilning paydo bo‘lishi va taraqqiyotida shevalarning tutgan o‘rnini va shu milliy tilga asos bo‘lgan shevalarni aniqlash. Jumladan:

"Ko‘z qarashlaridan “akaxon, nima qilardingiz bizning maishatimizni buzib, bir telefonlik xolингиз bor ekan-ku?” degan ma’noni uqish mumkin edi” (38-b).

-Tabib og‘ajon, siz hamma narsani bilasiz, ayting,bir oy ichida o‘lib qolmaymanmi?(III t, 280-b).

Yuqoridagi misollarda akaxon va og‘ajon so‘zlarining shevaga xos so‘z ekanligi ma’lum. Bugungi kunda adabiy shaklda aka shaklida uchraydi.

3) shevalarning o‘zaro munosabatini, shuningdek, ularning adabiy til va qardosh tillarga bo‘lgan munosabatlarini belgilash. Misol uchun:

- Do‘xtirga qaratyapsanmi? Yo ‘tali juda xunuk-ku?

- Do‘xtir dori bergen. Xudo xohlasa yaxshi bo‘lib ketadilar. (II t, 131-b).

Ushbu misollarda keltirilgan do‘xtir so‘zi adabiy tilda doktor – shifokor shaklida bo‘ladi. Bu leksema o‘zlashgan so‘z bo‘lib, dunyo tilshunosligida ham doktor deb qo‘llanadi. Ma’lum hududlarda esa do‘xtir shaklida qo‘llanadi.

4) umumiyl o‘xhashh lingvistik xususiyatlarini belgilash asosida shevalarning ma’lum territoriyada tarqalish kartalarini tuzish va shevalarni klassifikatsiya (tasnif) qilish. Masalan:

- Voy, adasi, unaqa demang, - Manzura “O‘zingiz yaxshimisiz?” demoqchi edi yonidagi o‘g‘illaridan uyaldi.(III t, 217-b).

Ushbu gapda adasi so‘zi dialekt bo‘lib, hozirgi adabiy tilda *dadasi, otasi* shaklida bo‘ladi. Bizga ma’lumki, bu leksema Toshkent va vodiy hududlarida keng qo‘llaniladi.

Xulosa o‘rnida aytganda, Tohir Malik asarlarida dialektizmlar obrazlarning hududiy mansubligi, davr koloritini yaratish va leksik maqsadlarda qo‘llangan. Dialektizmlarning o‘rganilmagan jihatlari ko‘p va keyingi tadqiqotlarda ularning shu jihatlari yoritilishi maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- Reshetov V, Shoabdurahmonov Sh. O‘zbek dialektologiyasi. – Toshkent: O‘qituvchi. 1978.
- Ishayev A. O‘zbek dialektal leksikografiyasi. – Toshkent: Fan. 1990.
- Malik T. Shaytanat. 5 jildlik, 2-jild. – Toshkent: Sharq. 2006.
- Malik T. Shaytanat. 5 jildlik, 3-jild. – Toshkent: Sharq. 2006.
- Malik T. Alvido, bolalik. – Toshkent: Sharq. 2009.

ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR NING TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDAGI ROLI VA AHAMIYATI

Sangirov Abdujalil Tumanovich,

Abduxalilova Odila

Toshkent kimyo-texnologiya instituti Yangiyer filiali 4-21 TMO guruhi talabasi

Toshkent kimyo-texnologiyalar institute Yangiyer filiali

E-mail: Sangirovabdujalil@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada innavatsion pedagogik texnologiyalarni ta'lif jarayoniga qo'llashninig dolzarbli va talabalarning bilim, ko'nikma va malakalarini chuqurlashtirish maqsadida modulli ta'lif texnologiyalar asosida o'qitish yo'llari bo'yicha taklif va tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: Kasbiy kompitensiya,innavatsion metodlar, modul, innavatsion pedagogik va axborot texnologiyalari, malaka,Blended learning(Filipped klass) metodi,skamper metodi,W1H metodi,vodkast,podkast,omad daraxti metodi.

THE ROLE AND IMPORTANCE OF MODERN PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN INCREASING EFFICIENCY OF EDUCATION

Sangirov Abdujalil Tumanovich,

Abdukhalilova Odila

Tashkent Chemical Technology Institute Yangiyer branch 4-21 TMO group
student

Yangiyer branch of Tashkent Chemical Technology Institute

Email: Sangirovabdujalil@gmail.com.

Abstract: This article provides suggestions and recommendations on the relevance of the use of innovative pedagogical technologies in the educational process and ways of teaching based on modular educational technologies in order to deepen the knowledge, skills and abilities of students.

Keywords: Professional competence, innovative methods, module, innovative pedagogical and information technologies, skills, Blended learning method, scamper method, W1H method, vodcast, podcast, "The Luck Tree" method.

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ПЕДОГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПОВЫШЕНИИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБРОЗОВАНИЯ

Сангиров Абдувалил Туманович,

Абдухалилова Одила

студентка группы 4-21 ТМО

Янгиерский филиал Ташкентского химико-технологического института.

E-mail: Sangirovabdujalil@gmail.com

Аннотация: В этой публикации подробно разъяснены актуальность использования инновационных педагогических технологий в процессе образования и даны рекомендации ,предложения по углублении знаний навыков студентов при обучении по технологии модульного образования.

Ключевые слова : Профессиональная компетенция, модул, инновационная и информационная технология, навыки, метод Blended learning(Filipped klass), метод скампер, метод W1H, водкасты, подкасты, метод дерева фортуны

Respublikamiz ta'lrim sohasida amalgal oshirilayotgan tub islohotlarning mohiyati ta'lim tizimining barcha sohalari va jarayonlarini kompyuterlashtirish, ta'lim jarayoniga zamонавиј innovatsion pedagogik va axborot texnologiyalarini joriy etish, uning ilmiy–nazariy asoslarini takomillashtirish, amaliy yo‘nalishlarini kuchaytirishga

qaratilgan. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti I.Karimov ta’kidlaganidek, “Bugun xalqaro hayot, kishilik taraqqiyoti shunday bosqichga kиргани, endi unda harbiy qudrat emas, balki intellektual salohiyat, aql-idrok, fikr, ilg‘or texnologiyalar hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi”.

Bugungi kun talabi yosh avlodga beriladigan ta’lim-tarbiyani kelajakka, ijodiy kuchlarni rivojlantirishga, fan-texnika taraqqiyotining istiqboliga muvofiqlashtirish zarurligini taqazo etmoqda. Ta’lim muassasalarini bitirayotgan mutaxassislar nafaqat amaldagi texnika va texnologiyalarni, balki kelajakda yaratiladigan yuqori texnologiyalarni qisqa muddatda o‘zlashtirishga tayyor bo‘lishlari lozim. Bunga mamlakatimiz mustaqillikka erishgandan keyin jadal taraqqiy ettirilgan avtomobilsozlik, tog‘-kon, neft-gaz, kimyo va yengil sanoat korxonalarining ishga tushirilayotganligi, eng ilg‘or texnologiyalarning jadal sur’atlar bilan kirib kelayotganligi muhim asoslarni yaratmoqda.

Mamlakatimizda yuqori sifatli va jahon bozorida raqobatbardosh bo‘lgan mashinasozlik mahsulotlari ishlab chiqarishga alohida e’tibor qaratilgan paytda, sohani rivojlantirish, uning mahsulotlarini sifat jihatidan zamon talablariga javob beradigan darajaga olib chiqish, ishlab chiqarilayotgan mashina va mexanizmlarning, apparat va jihozlarning ishonchlilagini, xavfsizligini va xizmat muddatini oshirish uchun ularning sifatini termik, kimyoviy - termik ishlov berish orqali oshirish borasida sezilarli natijalarga erishildi.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, bu ko‘rsatilgan vazifalarni hal etishni ta’minlovchi modulli, loyihamiy zamonaviy innovatsion ta’lim va pedagogik texnologiyalarni o‘quv jarayoniga keng qo‘llash davr taqazosi hisoblanadi.

Mazkur texnologiyalarni tashkillashtirish, loyihalashtirish, rejorashtirish va amalga oshirish–ushbu fan o‘qituvchisining yuqori malakaga egaligi ko‘rsatkichi hisoblanadi.

Texnika yo‘nalishidagi fanlarni o‘qitishda samarali bilim, malaka va ko‘nikma olishdagi eng optimal yo‘llaridan biri -bu dars mashg‘ulotlarni interfaol usullar yordamida tashkil qilish hisoblanadi.

Interfaol o‘qitish “ta’lim jarayonining asosiy ishtirokchilari – o‘qituvchi, talaba va talabalar guruhi o‘rtasida yuzaga keladigan hamkorlik, qizg‘in bahs-munozara, o‘zaro fikr almashish imkoniyatiga egalik asosida tashkil etiladi, ularda erkin fikrlash, shaxsiy qarashlarini ikkilanmay bayon etish, muammoli vaziyatlarda yechimlarni birgalikda izlash, o‘quv materiallarini o‘zlashtirishda talabalarning o‘zaro yaqinligini yuzaga keltirish, “o‘qituvchi – talaba-talabalar guruhi” ning o‘zaro bir-birlarini hurmat qilishlari, tushunishlari va qo‘llab-quvvatlashlari, samimiylar munosabatda bo‘lishlari, ruhiy birlikka erishishlari kabilar bilan ta’riflanadi”.

Interfaol ta’lim, o‘z mohiyatiga ko‘ra, suhbatning “talaba – axborot-kommunikatsion texnologiyalar” shaklida tashkil etilishi talabalar tomonidan mustaqil ravishda yoki o‘qituvchi rahbarligida axborot texnologiyalari yordamida bilim, ko‘nikma, malakalar o‘zlashtirilishini anglatadi.

Ta’lim taraqqiyotida yangi yo‘nalish – innovatsion pedagogika hozirgi vaqtida maydonga chiqdi. “Innovatsion pedagogika” termini va unga xos bo‘lgan tadqiqotlar G‘arbiy Evropa va AQSHda XX asrning 60-yillarida yuzaga keldi. Innovatsion faoliyat F. N. Gonobolin, S. M. Godnin, V. I. Zagvyazinskiy, V. A. va boshqalarning ishlarida tadqiq etilgan. Bu tadqiqotlarda innovatsion faoliyat yangilik va ilg‘or pedagogik tajribalarni keng yoyish nuqtai nazaridan yoritilgan.

Amerikalik innovativ E. Rodjers tomonidan yangilik kiritishning ijtimoiy-psixologik aspekti ishlab chiqilgan. U yangilik kiritish jarayoni qatnashchilarining toifalari tasnifini, uning yangilikka bo‘lgan munosabatini, uni idrok qilishga shayligini tadqiq etadi.

Fanlarning o‘qitilish sifati va samaradorligini oshirish maqsadida, pedagogik texnologiyalarni zamonaviy axborot texnologiyalar imkoniyatlari asosida uch turdagি

o‘quv mashg‘ulotlariga, ya’ni ma’ruza, amaliy va laboratoriya mashg‘ulotlarining o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda kompleks holda qo‘llash tavsiya etiladi.

Innovatsion texnologiyalar talabalarning faol hayotiy munosabatlarini shakllantirishga qaratilgan. Ularga o‘quv jarayonidagi yangi shakldagi interaktiv usullar kiradi. Bu texnologiyalar bugungi kunda rivojlangan xorijiy mamlakatlarning jumladan, Amerika qo‘shma shtatlari, Germaniya, Yaponiya va Rossiya davlatlarining oliy ta’lim muassasalarida ta’lim va tarbiya jarayonlarini tashkil etishda keng qo‘llanilmoqda. Hozirgi paytda ko‘p mamlakatlar, shu jumladan respublikamiz uzuksiz ta’lim tizimida ham turlicha nomlangan texnologiyalardan foydalanilmoqda.

Biz tadqiqot jarayonida ko‘plab interfaol metodlarni o‘rganish va tahlil qilishimiz natijasida Texhika yo‘nalishidagi fanlarni o‘qitishda qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan interfaol metodlarni aniqladik va ularning samaradorlik darajalarini tahlil etdik.

Zamonaviy ta’limni tashkil etishga qo‘yiladigan muhim talablardan biri ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarf etmay, qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishishdir. Qisqa vaqt orasida muayyan nazariy bilimlarni talaba (o‘quvchi)larga yetkazib berish, ularda ma’lum faoliyat yuzasidan ko‘nikma va malakalarni hosil qilish, shuningdek, talaba (o‘quvchi)lar faoliyatini nazorat qilish, ular tomonidan egallangan bilim, ko‘nikma hamda malakalar darajasini baholash o‘qituvchidan yuksak pedagogik mahorat hamda ta’lim jarayoniga nisbatan yangicha yondashuvni talab etadi.

Pedagogik texnologiyalardan majburan foydalanish mumkin emas. Aksincha, tajribali pedagoglar tomonidan asoslangan yoki ular tomonidan qo‘llanilayotgan ilg‘or texnologiyalardan maqsadga muvofiq foydalanish bilan birga, ularni ijodiy rivojlantirish maqsadga muvofiqdir.

Bugungi kunda bir qator rivojlangan mamlakatlarda talaba (o‘quvchi) larning o‘quv va ijodiy faolliklarini oshiruvchi hamda ta’lim-tarbiya jarayonining samaradorligini kafolatlovchi pedagogik texnologiyalarni qo‘llash borasida katta tajriba to‘plangan bo‘lib, ushbu tajriba asoslarini tashkil etuvchi usullar interfaol usullar nomi bilan yuritilmoqda..Kredit-modul tizimiga bosqichma-bosqich o‘tish jarayonida

talabalarning mustaqil ta'lim olishiga katta ahamiyat beriladi, shu sababli darslarni xalqaro standartlar darajasidagi zamonaviy pedagogik innovatsion texnologiyalar yordamida tashkil etish davr talabi bo'lib qolmoqda. Quyida ta'lim amaliyotida foydalanilayotgan eng zamonaviy interfaol usullardan bir nechtasining mohiyati va ulardan foydalanish borasida so'z yuritamiz.

1.2 Aralash o'qitish (Blended learning) metodi.

Bu zamonaviy ta'lim texnologiyasi bo'lib, uning asosi "sinf-dars tizimi" bilan elektron ta'limning birlashuvi kontseptsiyasidan iborat. Bu elektron ta'lim, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va zamonaviy o'quv vositalari taqdim qiladigan yangi didaktik imkoniyatlarga asoslanadi. Aralash o'qitishning keng tarqalgan usullaridan biri — bu "**Flipped Class**" pedagogik texnologiyasi asosida o'qitish hisoblanadi. "**Flipped Class**" inglizcha so'z bo'lib, ruschada — "**Perevernutiy klass**", o'zbekchada "**Teskari dars, sinf**", "**O'rin almashtirilgan dars, sinf**", "**Ilgarilama dars, sinf**", "**Oldindan tayyorlanish darsi, sinfi**" ma'nolariga to'g'ri keladi. Bularning orasidan ushbu pedagogik texnologiyaning xaqiqiy mazmun-mohiyatiga eng yaqin bo'lgan nom sifatida o'zbek tilida "**Oldindan tayyorlanish darsi, sinfi**" nomini tanlash mumkin.

"**Flipped Class**" texnologiyasida o'quv jarayonining asosiy qismlari bo'lgan dars bilan uyga vazifaning o'rni almashtirilib, avval uyga vazifani bajarish jarayonida video, audio va boshqa interfaol materiallar o'rganiladi va bo'lajak darsga tayyorgarlik ko'rildi, keyin darsda mavzu mazmunini amalda qo'llash masalalari ko'rildi.

"**Flipped Class**" texnologiyasidan foydalanish bo'yicha dastlabki tajribalarni XX asrning 90-yillari boshida AQShning Garvard universiteti professori Erik Mazur o'tkazgan. U ta'lim oluvchilarga yangi tushunchalar va atamalar bilan tanishish orqali darsga tayyorlangan holda kelishlari uchun ma'ruza materiallari va maqolalar bergen. Dars boshida esa Erik Mazur kichik so'rov o'tkazgan, uning natijalari esa ta'lim oluvchilarning o'quv materiallarni qanchalik o'zlashtirganligi bo'yicha tyutorga signal bo'lgan. Shu asosida dars jarayonida qaysi masalalarga alohida e'tibor berish

kerakligini bilib olgan va keyin o'quv materiallarni chuqur o'rghanish va muammolarni hal qilish kichik guruhlarda amalga oshirilgan.

"**Flipped Class**" nomi bilan birinchi bo'lib, 2007 yilda AQShda ikki nafar tyutor — Jonatan Bergman va Aaron Sems tomonidan amaliyotda qo'llanila boshlangan. Ular o'z ta'lif oluvchilariga bosma materiallar emas, balki uyda yangi o'quv materiallarini zorat ishlari natijalari an'anaviy o'quv uslubiga nisbatan yuqori natija qayd etgan.

Shuningdek, 2011 yilda tadqiqotchi Endi Shell AQShda Michigan shtatidagi mактабда mazkur masala bo'yicha keng tadqiqot o'tkazgan. Bunda 80 daqiqalik ma'ruzaning hammasini konspektlashdan ko'ra davomiyligi 3-6 daqiqadan ortmaydigan videoroliklardan foydalanish yaxshi natija berishi ma'lum bo'lган.

1.3 Kreativ fikrlashga yo'naltirilgan ta'lif texnologiyalari

Xorijiy mammalakatlarning ta'lif tizimi amaliyotida shaxs kreativlik sifatlarida shakllantirish yoki rivojlantirishga xizmat qiladigan ko'plab metod va strategiyalar qo'llaniladi. Ushbu metod va strategiyalarning didaktik ahamiyati shundaki, ular talaba va ta'lif oluvchilarni o'quv materiallari yuzasidan chuqur o'ylashga majbur qiladi. Shu sababli bu metod va strategiyalarni kreativlik sifatlari nihoyatda past rivojlangan ta'lif oluvchi va talabalar bilan ishslash jarayonida samarali qo'llab bo'lmaydi.

1.3.1 Skamper ta'lif metodi

Skamper ta'lif metodining mazmun va mohiyati.

Bir nazorat ro'yxati shaklidagi oddiy ,lekin samarali ijod texnikasıdir. Skamperta'lif metodi texnikasi ishlab chiqarishda keng foydalanib kelingan bo'lib, Skamper so'zi "**tez yugurish**" degan ma'noni anglatadi. **SKAMPER** tushunchasi kengaytmasi(7 ta)ning har biridan 7 qatordan va 3 ustundan iborat jadval yaratish talab etiladi

Scamper texnolgiyasi chizmasi

SCAMPER (метод контрольных вопросов)

Кыргызстан
ДАРАГЫМЫ
ДЕСЯТИЛЕТИЕ
АДЫГЕЯ

Scamper технологияси bo'yicha qadamlar:

savollari	s	Mexanik uzatmalar.Kinematikasi va asosiy parametrlari
	a	
N		
N		
Nimaga moslashtirish kerak?		
Qanday yaxshilash mumkin?		
Nimalarnini o'zgartirish		
m		
Nimalarni qisqartirish kerak?		
Nimani qayta tiklash mumkin		
yoki almashtirish mumkin?		

Berilgan fikr yoki tushunchalar yuqorida berilgan mezonlar bo'yicha tahlil qilinadi.

1.3.2 “W1H” методи

Методнинг мақсади: Мазкур метод тингловчиларни янги ахборотлар тизимини қабул қилиши ва билимларни тизимлаштириши учун қўлланилади,

шунингдек, бу метод тингловчилар учун мавзу бўйича қуидаги жадвалда берилган олтига саволларга жавоб топиш машқи вазифасини белгилайди.

What?	Нима? (таърифи, мазмуни, нима учун ишилатилади)
Where?	Қаерда? (жойлашган, қаердан олиш мумкин)
What kind?	Қандай? (параметрлари, турлари мавжуд)
When?	Қачон? (ишилатилади)
Why?	Нима учун? (ишилатилади)
How?	Қандай қилиб? (яратилади, сақланади, тўлдирилади, таҳрирлаш мумкин)

1.4 Videometod(Vodkast)

Bu usul axborotni ko‘proq ko‘rgazmali o‘zlashtirishga asoslangan bo‘lib, unda proektor, o‘quv televideniyasini, o‘quv videoroliklari, kompyuterlardan foydalilanildi.

O‘quv jarayonida videometoddan foydalanish, sizning ta’lim-tarbiyaviy vazifalarni unumli yechishingizni ta’minlaydi:

- yangi bilimlarni bayon etish, ya’ni juda sekin kechadigan jarayonlar bilan tanishish, bevosita kuzatish mumkin bo‘lmagan, shuningdek, tez sodir bo‘ladigan jarayonlar, bevosita kuzatishlar hodisalarining mohiyatini ochib bera olmagan holda qo‘llaniladi va quyidagi yo‘nalishlarda foydalanish mumkin:
- murakkab mexanizmlar va mashinalarning ishlash tamoyillarini dinamikada tushuntirish;
- turli xil ish faoliyatini bajarish algoritmini tushuntirish;
- chet tili darslarida o‘ziga xos til muhitini yaratish;
- videohujjatlarni taqdim etish;
- mashq qilish ishlarini bajarish, jarayonlarni modellashtirish, kerakli o‘lchamlarni olib borish;
- o‘quv-mashq va tadqiqot ishlarini olib borish uchun ma’lumotlar bazasini (bankini) yaratish.

1.5 «OMAD DARAXTI» metodi

Bu biz tomondan yaratilgan yangi yana bir uslub bo‘lib, bu usuldan foydalanish asosan fanning biror bo‘limi tugagandan song bo‘lim mavzulari bo‘yicha mustahkamlashda yuqori samara beradi.Bu usulni qo‘llash orqali bo‘lim mavzulari bo‘yicha talabalar bilimi mustahkamlanadi va JN bo‘yicha kredit ballari to‘plash imkoniyati yaratiladi.Natijada bo‘lim mavzulari talabalar tomonidan o‘zlashtiriladi, bilim va ko‘nikmalar shakllantiriladi.

«OMAD DARAXTI» metodi qoidalari:

"Omad daraxti"ga 15-20ta har-xil rangli stikerlar raqamlab yopishtiladi.Raqamlar ostida savollar yashiringan.Qaysidir raqamlar ostida "**Rag'bat**" va "**Jarima**" yashiringan.Agar kimga omad kulib boqsa "**Rag'bat**"ni qo'lga kiritadi va sovg'aga (A'lo,ya'ni eng yuqori ball)ni oladi. Agar kimga "**Jarima**" tushsa,3ta savolga javob berishi kerak bo'ladi.Agar 1-savolga javob bersa "**Qoniqarli**",2-savolga javob bersa "**Yaxshi**",agar 3 ta savolga ham javob bersa "**A'lo**" bahoni qo'lga kiritadi.Har bir guruh a'zosi navbat bilan "Omad daraxti"dan raqamlar tanlashadi va savollarga javob berishadi va baholash mezonlari bo'yicha kredit ballarga ega bo'lishadi.Har bir guruhning to'plagan ballari hisoblab chiqiladi,g'olib guruh aniqlanadi va sovg'a bilan mukofotlanadi,faol talabalar rag'batlantiriladi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki ,innavatsion ta'lim texnolgiyalarini taxlil qilish jarayonida olingan barcha natijalar yangi pedagogik texnologiyalarni qo'llash asosida tashkil etilgan darslarni talabalarda qiziqish uyg'otishi, berilgan topshiriqlarga ijodiy yondashishi, o'z fikr mulohazalarini hayot bilan bog'langan holda erkin bayon etishlari uchun zamin yaratishi va shulardan kelib chiqqan holda o'zlashtirish ko'rsatkichining hajmini oshirishga olib kelishini ko'rsatadi.Bu esa ta'lim jarayonida samaradorlikka erishishning garovidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2019 yil 8- oktyabrdagi №5847-sonli "Ozbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiysi" to'g'risidagi Farmoni.

4.O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning "Ilm-fan va ilmiy faoliyat" to'g'risidagi Qonuni,2019 yil,29 oktyabr №576.

5.Usmonov B.Sh. Xabibullaev R.A. Oliy o'quv yurtlarida o'quv jarayonini kredit-modul tizimida tashkil qilish.O'quv qo'llanma. – T.: 2020. – 120 b

6.A.E.Ibraymov. Masofaviy o'qitishning didaktik tizimi. – Toshkent: "Lesson press", 2020, 112 bet.

7.Каргин Д.Б. Предпринимательское образование, предпринимательский университет, коммерциализация технологий. Астана, 2016: <http://www.enu.kz/downloads/materials/> Каргин. Предпринимательское образование.pdf.

8.Балмасова Т.А. «Третья миссия университета» –новый вектор развития? // Высшее образование в России. – 2016. – № 8-9. – С. 48-55.

Xolmatov P.Q.Texnologiya fanini o'qitishda zamonaviy yondashuvlar.3.1 modul.Majmua.JVPXQTMONM.2021yil.

A.Jabborov,A.Sangirov.Uzluksiz ta'lim tizimida yoshlarni o'qitishga yo'naltirishning muammo va yechimlari.Respublika ilmiy-nazariy anjumani materiallari.Jizzax 2022-yil,19-aprel.

9.A.T.Sangirov "Kompetensiyaviy yondoshuv asosida bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlashni takomillashtirish "Ta'lim tzimida fan,innovatsiya va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish istiqbollari"

Xalqaro ilmiy-amaliy onlayn konferensiyasi (2021-yil, 20-noyabr) materiallari

10.A.T.Sangirov "Kompetensiyaviy yondoshuv asosida oliv ta'lim muassasalari talabalarida kasbiy faoliyatga tayyorlanish tizimini takomillashtirish" Международный научный журнал «Научное знание современности» Материалы научно-практических мероприятий Общества Науки и Творчества(Казань) за декабрь 2021год.Выпуск№12.

**RETOLED BY JOHN ESCOTT
SERIES EDITORS: ANDY HOPKINS AND JOCELYN POTTER "FORREST GUMP"**

Nuriddinova Zukhra Faxriddin qizi

National university of Uzbekistan named after Mirzo Ulug'bek

E-mail: zuhranuriddinova2002@gmail.com

Abstract: English author John Escott's Forrest Gump beautifully depicts human life and feelings through logical and vivid images. We quickly realize this is true in this wonderfully warm and funny story about Forrest Gump, a good-hearted young man from Alabama in the USA. One day when Curtis had to change a wheel on the car, I helped him. "if you're an idiot, he said angrily, how do you know how to do that? Maybe I am an idiot, I said, but I'm not stupid". "I was born an idiot, but I'm cleverer than most people think."

Key words: Retold by John Escott "Forrest Gump", Tom Hanks, Jenny Curran, idiot, Mom, Daddy, Bonnie and Clyde, Curtis, Bubba, play game, Students' Centre, Team, Vietnam, Helicopters, California, Washington.

He was born an idiot, but his's cleverer than people think. When he was born, his mom named his Forrest. His daddy died just after He was born. He worked on the ships. One day a big box of bananas fell down on my daddy and killed him. So, Forrest don't like a bananas much. Only banana cake. At first, when he was growing up, he played with everybody. But, then some boys hit him . And his mom didn't want his to play with them again. He tired to play with girls, but they all ran away from his. One day, he went to an ordinary school for a year. Then the children started laughing and running away from his. But one girl, Jenny Curren, didn't run away, and sometimes she walked home with his. She was nice. Then they put his into another kind of school, and there were some strange boys there, some couldn't eat or go the toilet without help. He stayed in that school for five or six years. But when he was thirteen, he grew six inches in six month! And by the time he was sixteen, he was bigger and heavier than all the other boys in the school. One day, He was walking home, and a car stopped next to his. The driver asked his named, and he told him "what school do you go to? He asked. " I told him about idiot school". Do you ever play football? He asked. "No, I told him " I see

other people playing, but I don't play and they never ask me to play with them". "OK", the man said. One day, he began to play football with high school team, and Coach Fellers helped him. One teacher, Miss Henderson, was really nice. She taught him to read. And who do you think he saw in the school cafe? Jenny Curran! She was all grown-up now, with pretty black hair, long legs, and a beautiful face. Forrest love her. But everyone would call Forrest a fool, stupid. Everyone was making fun. Forrest can play harmonica. Next evening, Jenny arrived at our house, wearing a white dress, and with a pink flower in her hair. She was the prettiest thing that Forrest ever saw. Danger in the Jungle. There was a little valley between two hills. They were on one hill and the enemy was on the other. Then they got orders to move the machine gun about fifty metres to the left of the big tree that was in the middle of the valley, and to find a safe place to put it before the enemy blew us all up. They found a place to put the gun and stayed there all night. They could hear shooting all round us, but they didn't hit us. When it was day again, our planes came, and they blew up the enemy soldiers. Then they watched while our men moved off the hill and came down into the valley. The enemy started shooting at us before they got on the ground, and they blew up of our helicopters. The weeks went past slowly. He got a letter from his mom, and, he wrote back to her that everything was Ok. He also wrote a letter to Jenny Curran and asked mom to ask her parents to send it on to her. But he didn't get a reply. Bubba and he decided that we would get a shrimp boat when they got home again, and catch shrimps and make a lot of money. Bubba planned it all. It started to rain one day, and it didn't stop for two months! But they still had to look for enemy soldiers-and one day they found them. We were crossing a rice field when suddenly they started shooting at us. Somebody shouted, "back!" he picked up his machine gun and ran towards some trees. He looked round for Bubba, but he wasn't there. Then he heard that he was out in the rice field, and he was hurt, so he left his gun by the trees and ran back into the field. "Gump! You can't go out there!" somebody shouted. But he just ran. Halfway out, he saw another man who was hurt. He was holding a hand up to him. The rest of the night was terrible. The worst night that he's ever known. Nobody could get any help to us, and the enemy soldiers were so near that they could hear them talking. Then, when it

got light, an American plane came and used fire-throwers on the enemy and almost on us! Suddenly the trees were on fire, and men were running out of the jungle with burned skin and clothes. During all of this, somebody shot him in the back of the leg, but he can't remember when it happened. It didn't matter. Nothing mattered. Bubba wa dead, the shrimp business idea was diad with him. He just wanted to die, too. Then them helicopters came, and the enemy soldiers who were left ran away. An hour later, he was out of there and on his way to the hospital in Danang. Forrest was a part of his life. Much more can be drawn from this story. Even if everyone calls Forrest a fool. He was very smart.

List of used literature

- 1 https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Forrest_Gump
2. Now a magical film starring Tom Hanks "Forrest Gump" winston Groom
- 2.Uzmovi.com

ОСОБЕННОСТИ ВЕДЕНИЯ РЕПОРТАЖА В ПРЯМОМ РАДИОЭФИРЕ

Шавкат ИБРАГИМОВ

кандидат филологических наук, доцент

Национального университете Узбекистана имени Мирзо Улугбека.

E-mail: ibragimov_shavkat@inbox.ru

Аннотация

Данная статья посвящена особенностям предоставления информации в прямом эфире. Изучение радио и динамики его развития, которое в настоящее время развивается в Узбекистане и мировой медиасети, является важным вопросом. Эта тема направлена на изучение роли журналистики в распространении новостей и информации, которые в настоящее время происходят в обществе, считаются актуальными.

Ключевые слова: Радио, эфир, прямой эфир, репортаж, интервью, Репортер, журналист, СМИ, информационное пространство, беседа, актуальная тема.

FEATURES OF LIVE REPORTING RADIO BROADCAST

Annotation

This article is devoted to the peculiarities of providing information on the air. The study of radio and the dynamics of its development, which is currently developing in Uzbekistan and the global media network, is an important issue. This topic is aimed at studying the role of journalism in the dissemination of news and information that is currently taking place in society and is considered relevant.

Keywords: Radio, broadcast, live broadcast, reportage, interview, Reporter, journalist, media, information space, conversation, topical topic.

ЖОНЛИ РАДИОЭФИРДА РЕПОРТАЖ ОЛИБ БОРИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Аннотация

Ушбу мақола радиоэшилтиришларни, айниқса репортажни жонли эфирда беришнинг ўзига хос хусусиятларига бағищланган. Ҳозирги кунда Ўзбекистонда ва жаҳон ОАВ тармоғида ривожланиб бораётган радио ҳамда унинг ривожланиш

динамикасини ўрганиш мухим масалалдан иборат. Ушбу мавзу ҳозирги кунда жамиятда рўй бераётган, долзарб ҳисобланган янгиликлар ва ахборотларни тарқатишида радиожурналистикинг ролини ўрганишга қаратилган.

Калит сўзлар: Радио, эфир, жонли эфир, репортаж, интервью, репортер, журналист, ахборот макони, ОАВ, сұхбат.

Введение. Одной из особенностей радио является то, что живое слово в нем является основным выразительным средством. Радио – это такая отрасль науки, как радиоэлектроника, радиофизика, а также политический, социальный, воспитательный, культурологический, воспитательный инструмент. Он играет важную роль в формировании нашего национального менталитета. Он играет особую роль в информировании своей оперативностью, скоростью и безграничностью. Психологически живое слово, которое является лидером среди особенностей радио, является ключом к двери человеческого сердца. «Доставка аудиоматериала адресату заложена уже в самой технической природе радио: от коммуникатора напрямую без посредника в любую точку пространства и в любой момент времени обладателю радиоприемника, что обеспечивает радиовещанию самую высокую в системе СМК оперативность сообщений и способность охвата массовой аудитории»[1]. Потому что радио – это самое быстрое средство донесения до слушателя, преувеличения его тонких особенностей, лишь бы оно было частью жизни. Успех прямой передачи определяется не только содержанием, оперативностью информации и оценкой слушателей, но и умением журналиста найти форму искреннего разговора, что приводит к такому радиообщению когда журналист-ведущий и слушатель – равные партнёры.

Основная часть. Прямой эфир, в том числе в форме прямого репортажа – это доступно и живо переданная звуковая картина происходящего, умение донести суть события до аудитории. «Формы проявления личности в звучащей речи необычайно разнообразны. Они зависят от темы выступления, отношения к ней

говорящего, от его эмоционального состояния, от стремления раскрыться в речевом выступлении." [2].

Умелое построение материала позволяет уйти от поверхностного изложения репортажа. Задача журналиста заключается в том, чтобы не только описывать происходящее, но и предусматривать возможную реакцию слушателя, мгновенно реагировать на ход его мыслей. В этом проявляется профессионализм журналиста. Речь, объединяющая ведущего, корреспондента и слушателя, рассчитана на нечто большее, чем простое сообщение о событии, которое оказалось лишь поводом для размышлений. Это возможно только в том случае, когда ведущий и слушатель находятся в одном «временном пространстве».

Несомненно, современный прямой радиорепортаж становится скуче, лаконичнее в деталях хотя бы потому, что у слушателя почти всегда есть возможность обратиться к телевизионному эквиваленту, способному заменить множество слов одним изображением. Обычно на прямой эфир с места события информационная программа выделяет не более 2-3 минут, за исключением спортивных и протокольных репортажей, это рождает стремление к точности, выразительности, а главное - к емкости речи. Стремление передать одной - двумя фразами суть происходящего - одна из основных особенностей в практике прямого эфира. «Теле- и радиожурналисты по отношению к газетчикам более доминируют над окончательным появлением своего материала. Редактор или журналист в ответственной газете может удалить одну или несколько строк, изменить заголовок, открыть фотографии в соответствии со своими вкусами и сделать их неузнаваемыми. Однако на радио и телевидении речь репортера в прямом эфире не изменится. Восприятие и восприятие текста слушателем и аудиторией во многом зависит от стиля изложения материала» [3].

В силу личностного характера воздействия на аудиторию радиожурналист должен помнить, что слушатель всегда оценивает не только характер события и его составляющие, но и самого журналиста.

Следует не забывать, прямой эфир (в отличие от дикторского текста), больше тяготеет к аналитичности. Это относится ко всем жанрам. Например, во время

беседы журналисту приходится следить за ходом мысли, решая на ходу на какие не заданные еще вопросы его собеседник уже ответил. Иногда надо отказаться от некоторых запланированных вопросов из-за того, что в процессе интервью возникли какие то новые, другие повороты темы, о которых журналисту не было известно ранее.

Прямой эфир – это фиксация мгновения, описание ситуации словами ведущего – журналиста. Отсюда неизбежна субъективная форма изложения, когда автор с полным правом говорит от своего «я» о своем видении события и о своих впечатлениях. Именно в этом случае требуется особая индивидуализация языка, голоса, манеры повествования. Хороший репортер узнаваем с первых слов в эфире. Однако, чрезмерная индивидуализация языка может иметь и негативную сторону, в том случае, если ведущий начинает тяготеть к ненормативной лексике. Радио, будучи средством массовой информации, основанным исключительно на слове, уже выбором стиля речи способно оказывать колossalное воздействие на эмоциональный настрой аудитории.

Одним из интересных жанров информации являются новости. В нем журналист не только обобщает факты, но и освещает ситуацию, чтобы раскрыть то, что он наблюдал. Работа журналиста, который нашел незаметные стороны и аспекты предмета, высоко ценится аудиторией. В процессе передачи новостей ведущий и корреспондент должны обладать навыком подбора слов. “Настоящее время богато проишествиями и событиями. Мастерство журналиста заключается в том, что он способен передать это средствам массовой информации, найдя наиболее интересное из всего политического и социального значения”[4]. Журналисту необходимо проявлять творческий подход к разным темам. Если он специализируется в одной области, это позволит новостной программе предоставлять качественную информацию. На самом деле, каждому журналисту полезно иметь представление о значительных изменениях, происходящих в нашей стране и за рубежом. Журналист и ведущий работают в течение всего дня. Его результат наглядно проявляется в трансляции. Если в информации будет написано "сегодня", то ее ценность возрастет еще больше. Это означает, что

информация несет ответственность за то, чтобы донести до слушателя, кем является журналист сегодня. Ведь сегодня проекты - это большое отражение, материалы, подготовленные и доведенные до сведения общественности, отражают политические, социальные, экономические, правовые реформы, их результаты. В настоящее время происходит смешение разных жанров в структуре одной передачи. Так, ведя прямой эфир с премьеры нового спектакля, журналист в той или иной степени обязательно использует:

- радиосообщение (информационную заметку) о самом факте выхода нового спектакля;
- интервью с режиссером и исполнителями главных ролей;
- комментарий, раскрывающий процесс создания спектакля от замысла к воплщению;
- репортаж о торжественном открытии этой премьеры, об атмосфере на сцене, в зрительном зале и фойе.

Сейчас новые технические возможности позволяют организовать так называемое прямое включение, что дает репортеру хороший шанс опередить своих коллег и осветить событие раньше остальных. М.В. Ахвледиани считает, что «прямые включения – это всего лишь спецэффект телевидения. Они позволяют зрителю увидеть корреспондента на месте события и, как правило, фрагмент местности или здания, в котором находится журналист, что усиливает доверие телезрителя к материалу»[5]. Хотя практика показывает, что подобные прямые включения используются на телевидении далеко не часто и ресурс с богатым потенциалом не находит полезного применения.

В случае, если журналист заранее добросовестно подготовился к программе, то, по согласованию с ведущим, находящимся в студии, в передачу могут быть включены заранее записанные на пленку радиозарисовки или миниочерки об авторах спектакля. Однако все это не создает впечатления целостного материала. Необходимый элемент прямого эфира, который поможет объединить отдельные составляющие в единое целое, - это описание ситуации. Только когда репортер опишет зал, передаст настроение публики и общее состояние напряженного

ожидания, голоса участников премьеры, аплодисменты, музыку и речь, идущую со сцены, ему удастся «перенести» слушателя на место события и предоставить ему возможность услышать и прочувствовать то, что он сам видит, слышит и переживает.

«От обычной информации их отличала большая изобретательность в изложении новостей, от репортажа -отсутствие свободного и документально трактованного изложения факта в момент его свершения»[6]. Таким образом, используя элементы очерка, интервью, комментария, даже отчета, прямая передача становится более живой, интересной и яркой.

Поводом для прямого эфира может быть и спортивные состязания, и театральная премьера, и научное открытие. Главное, чтобы журналист присутствовал на месте события, участвовал в нем для того, чтобы сделать материал о нем достоверным и интересным. Но именно это обстоятельство ограничивает иногда выбор объекта для прямого репортажа. В основном этот выбор возможен в случае, если событие запланировано заранее или на место события можно успеть добраться в течение того времени, пока оно длится, если журналист случайно оказался на месте происшествия или репортаж делается по горячим следам события.

Есть еще один вариант – спровоцированная ситуация, когда журналист сам конструирует передачу (иногда достаточно острую и рискованную), как бы провоцируя ее участников. При этом, всегда возникает целый ряд этических, а иногда и правовых проблем, поэтому тщательный учет последствий здесь крайне необходим.

Журналисту следует начинать свою работу с «ориентации на местности» и желательно в присутствии участников. При этом он должен соблюдать несколько правил:

- определить место, где он будет находиться с микрофоном в руках; следует непременно учесть возможность акустических помех, удобство установки аппаратуры, определить для себя возможность передвижения с организаторами события;

- прибыв на место, по возможности договориться заранее с главными героями события об их участии в передаче (если это, например, спортивный репортаж, согласовать встречу после финала соревнования);
- проверить предварительные заготовки текста и убедиться, что они совпадают с реально складывающейся ситуацией и атмосферой.

В прямом репортаже часто возникает ситуация, когда журналист должен быть готов к импровизации. Но она возможна лишь при хорошем знании предмета. Журналист должен быть готов к любому неожиданному повороту события, который может быть преподнесен ему в ходе репортажа. Он не в состоянии «просчитать» все возможные варианты, - речь идет о внутренней готовности, когда наблюдательность, быстрота реакции, аналитический дар и умение мгновенно «схватить» суть события – все эти свойства человеческой натуры становятся качествами профессионала. Здесь очень важна эрудиция журналиста, знание всего того, что стоит за пределами события, его информированность в освещаемой проблематике. Но право на такой подход к освещению события надо завоевывать, и это дает не только мастерство, но и такие факторы, как известность журналиста, его узнаваемость аудиторией, доверие к нему.

В практике радиожурналиста бывают ситуации, когда события, свидетелем которых оказывается радиожурналист, могут принимать трагический оборот, требуя от него не только профессионализма, но и огромного морального и психического напряжения. Не всегда на событие редакция посыпает «специалиста по теме». Порой корреспондент вынужден выйти в прямой эфир, даже если материал совсем «не по его профилю». В этом случае репортеру приходится в большей степени опираться на мнения авторитетных людей, присутствующих на событии. Например, можно пригласить для комментария только что прошедшего дистанцию спортсмена. Такой помощник, конечно же, лучше разбирается в своем виде спорта, кроме того, его «непрофессиональный голос» прекрасно передаст еще не остывший азарт борьбы и придаст больше эмоций звуковой картине события. Нельзя только забывать, что специфика радио требует ограничения количества приглашаемых к микрофону, особенно, если все

они участвуют в разговоре одновременно. Это ограничение связано не только со спецификой восприятия звукового материала по радио, но и с этическими проблемами: этика ведения передачи требует предоставления, хотя бы приблизительно равного отрезка времени для всех приглашенных участвовать в беседе.

Прямая передача с места события предусматривает ситуацию открытого разговора с аудиторией и, конечно, не допускает читку заготовленного текста. Это особенно заметно, когда текст написан заранее в демонстративно «литературном» или, напротив, в «разговорном» тоне. Любая нарочитость, любой сознательный уход от естественной речи, присущей журналисту, может разрушить единую интонацию программы, а следовательно, подорвать доверие слушателей. Достоинство прямого эфира заключается в том, что он предоставляет человеку у микрофона максимальные возможности для самовыражения – и интеллектуального и чувственного. Формат – это концепция, включающая в себя содержание, ритм вещания, эстетические нормы, программирование, манеру работы ведущих, а также структурирование программных элементов в соответствии с потребностями целевой аудитории. «По существу, формат – это подбор и расположение программных элементов в последовательности, способной привлечь и удержать тот сегмент аудитории, в котором заинтересована станция»[7].

Заключение. Таким образом, радиожурналист должен предусмотреть возможную реакцию слушателей. Благодаря личностным и профессиональным качествам радиожурналиста информация в прямом эфире получается интересной и познавательной. Отсюда возникает личностный характер воздействия на аудиторию, хорошая степень информированности, умение ориентироваться на месте события, добывать информацию и чётко её формировать.

Журналист должен учитывать, что «живая передача» в каком бы жанре она не была представлена – это, в первую очередь, особый вид контакта с аудиторией.

Всё перечисленное является необходимыми профессиональными качествами репортера, работающего в прямом эфире.

ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Шерель А. А.. Радиожурналистика – М.:МГУ 2000.с.113.
2. Смирнов В.В. Жанры радиожурналистики. – М.: Аспект-Пресс, 2000.С. 20
3. Қозоқбоев Т. Журналистика асослари. – Т.: Ўқитувчи. 1993. 11 б.
4. Цвик В.Л. Мир новостей: новости мира – М., 2007. С.3.
5. Ахвlediani M.B. Новости – наша профессия. М., 2004. С.49.
6. Радиожурналистика: Учебник // Под ред. А.А. Шереля. М.: Изд-во МГУ, 2000 С.120.
7. Шеин В. Н. Современная радиожурналистика. Теория и практика./ Учебное пособие для специальности аудиовизуальная журналистика. Минск, 2010. С.129.

**KO‘P QAVATLI BALAND BINOLAR QURILISHIDA GEODEZIK ISHLAR
ANIQLIGINI TADQIQ QILISH**

G‘aybullayev Umrzoq

O‘zMU Geodeziya va geoinformatika mutaxassisligi

1-bosqich magistranti

Ilmiy rahbar: dotsent. D.U.Tog‘ayeva

Annotasiya. Ushbu maqolada qurilish uchun geodezik rejalah asosini, bino (inshooot)ning joydagi o‘rnini aniqlovchi va kam xarajat, kerakli aniqlikda, qurilish jarayonida keyinchalik bo‘ladigan qurilishlar va o‘lchashlarni bajarishni ta’minlovchi belgilar bilan mahkamlangan, geodezik punktlar ko‘rinishida barpo etish xususida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: Geodezik rejalah, geodezik punktlar, geodezik ta’minoti.

**EXPLORATION OF SURPRISE OF GEODESIC WORK IN THE
CONSTRUCTION OF MULTI-STORY BUILDINGS**

Gaybullayev Umrzoq

National University of Uzbekistan, specialty Geodesy and Geoinformatics

Stage 1 master

Supervisor: Associate Professor. D.U.Togayeva

Annotation. In this article, the basis of geodetic planning for construction is established in the form of geodetic points, fixed with signs that determine the location of the building (structure) on the ground and provide low-cost, accurate accuracy, subsequent construction and measurements during the construction process. We are talking about.

Keywords: Geodetic planning, geodetic points, geodetic support.

Geodeziya (geo-yer va yun. daio — bo‘laman) — Yerning shakli va o‘lchamlarini aniqlash, Yer yuzasini plan va xaritalarda tasvirlash hamda muhandislik inshootlarini qurishdagi qidiruv ishlari, ularni loyihalash, qurish va ulardan foydalanishda bajariladigan o‘lchash ishlari haqidagi fan bo‘lib juda uzoq vaqtarda ildiz otgan. Ma’lumotlarga ko‘ra, qadimgi Misrda xatto qishloq aholisining yozuvlarini saqlab qolgan ruhoniylarning maxsus kasti ham bor edi, shuning uchun ular Nilning suv toshqini oqibatida, har yili nihoyatda tiklanadigan joyni tiklashlari kerak edi. Bundan tashqari, Giza shahridagi mashhur piramidalar kabi qurilishlarni qurishda

geodeziya ishlatalilgan. Qurilish maydonchalari diqqat bilan to‘ldirilgan, markirovka qilingan va qurilishning geodezik ta’minoti amalga oshirilgan.

Mil.avv. III asrdagi ko‘rinish. Evklidning geometriyasi oldinda chiziqli va burchak o‘lchovlari sohasida amal qilishi kerak. Nil daryosini Qizil dengiz (miloddan oldingi VI asr) bilan bog‘laydigan kanal kabi yirik kanallar, shuningdek, katta kanallar qurilishi o‘sha paytda yerdagi geodezik hisob-kitoblarni ishlab chiqarish juda yuqori darajada bo‘lganligini ko‘rsatadi. Geodeziya, oliv geodeziya, yoki topografiya, muhandislik geodeziyasi, xaritografiya va fototopografiya kabi mustaqil fanlarga bo‘linadi. Yer shakli va o‘lchamlarini aniqlash, mamlakat xaritalarini tuzish uchun kerakli bosh geodezik asosni barpo etish, uni zamonaviy talablarga javob beradigan darajada saqlab turish, katta maydonlarda olib boriladigan geodezik o‘lchash ishlari tashkil etish, ularni bajarish bilan geodeziya, shug‘ullanadi.

Qadimda yer o‘lchash va xo‘jalik ishlari uchun plan hamda xaritalar tuzishda geodeziyadan foydalanishgan. Mil. avv. VII-asrda Bobil va Ossuriyada loydan ishlangan taxtachalarga geografik xaritalar tuzishgan. Geodeziya. fani Arabiston, Xitoy, Hindiston va O‘rta Osiyoda ham taraqqiy etgan.

IX asr boshlarida Abu Abdullo Muhammad ibn Muso Xorazmiy, keyinchalik Abu Rayhon Beruniy Yerning o‘lchamlarini aniqlaganlar. Abu Rayhon Beruniyning geodeziyaga oid asari "Turar joylar orasidagi masofani tekshirish uchun joylarning chegaralarini aniqlash" — "Geodeziya" ilk asar bo‘lib unda xaritografiyaga doir ko‘p masalalar yechilgan va geodeziyaning fan sifatida shakllanishiga ana shu kitobi asos bo‘lgan.

Hozirgi zamon geodeziya va geodezik ishlarning rivojlanishi XVII-asrda qarash trubasining va triangulyatsiya usulining ixtiro qilinishidan boshlangan. Burchak o‘lchash asbobi — teodolitning paydo bo‘lishi hamda uning qarash trubasi bilan birlashtirilishi triangulyatsiyada burchak o‘lchashlarning aniqligini oshiradi. Yer sirtidagi nuqta balandligini aniqlaydigan barometr ixtiro qilindi, topografik xaritalar tuzishni soddalashtiruvchi topografik suratga olishning grafik usullari ishlab chiqildi. XVIII-asr o‘rtalarida fransuz olimi A. Klero Yer shaklining asosiy nazariyasini ishlab chiqdi va Yer sferoidida geografik kenglikka bog‘liq holda og‘irlik kuchining o‘zgarish

qonunini asoslab berdi. Tortishish qonuning yaratilishi va geodezik ekspeditsiyalarning o'tkazilganligi Yer shakli va uni o'rganish usullari haqidagi mustaqil fan sifatida namoyon bo'ldi. Ayni vaqtida O'zbekistonning davlat geodezik tarmog'i yangi texnologiya — Yer sun'iy yo'ldoshi texnologiyasi asosida qayta barpo etilmoqda. O'zbekistonda geodeziyaga doir ishlari O'zbekiston FA Astronomiya institutida, O'zMU, Toshkent texnika universitetida, Toshkent va Samarqand arxitektura qurilish instituti olib boriladi. Qurilishda geodezik ishlarni amalga oshirish jarayonida foydalaniladigan geodezik asboblar O'zbekiston Respublikasi Davlat standartlar agentligi normativ hujjatlari talablari doirasida sertifikatlangan va tekshirishdan o'tgan bo'lishi kerak. Qurilishda geodezik ishlarni bajaruvchi tashkilotlar amalga oshiriladigan ishlarning xususiyatini inobatga olgan holda, o'lchash vositalarining ro'yxatini ishlab chiqishi kerak. Geodezik ishlarni, geodezik asoslash punktlari saqlanishini ta'minlash maqsadida, loyiha hujjatlarida ko'zda tutilgan hududni tozalash, uni buzilishi lozim bo'lgan bino va inshooatlardan bo'shatilgandan so'ng, va imkoniyat darajasida, vertikal tekislashni bajargandan so'ng amalga oshirish lozim. Geodezik rejalash ishlarini boshlashdan oldin, rejalash ishlarida foydalaniladigan ishchi chizmalar o'lchamlarining o'zaro bog'liqligi, koordinatalari va nuqtalar otmetkalari (balandligi) to'g'rili tekshirilgan bo'lishi va buyurtmachi (texnik nazoratchi) tomonidan ishlab chiqarishga ruxsat berilgan bo'lishi kerak. Ishlarni boshlashdan oldin geodezik asboblar tekshirilgan va sozlangan (yustirovka qilingan) bo'lishi kerak. Qurilish jarayonidagi rejalash ishlari, binoning qismlari va konstruktiv elementlarining planli va balandlik bo'yicha holatini loyiha hujjatlariga muvofiq o'qlar va otmetkalarni, berilgan aniqlikda geodezik rejalash asoslari punktlaridan joyga ko'chirishni ta'minlashi kerak. Rejalash ishlari to'g'ri bajarilganligining nazorati, rejalashda qabul qilingan aniqlikdan kam bo'lmanan aniqlikdagi geodezik yo'llar va o'lchashlar (rejalashda qabul qilingan yo'naliishlardan farq qiladigan yo'naliishlar) orqali tekshirilishi kerak. Nazorat paytidagi chekli(yo'l qo'yarli) chetlanishlar quyidagi formula yordamida aniqlanadi:

$$\delta_{o,q} \leq \delta_q / K$$

Geodezik ishlarning boshlang‘ich loyihasida, qurilishni tashkil etish loyihasini (QTEL)va ishlarni bajarish loyihasini (IBL)tuzish talablariga qo‘sishimcha ravishda quyidagilar keltirilishi kerak: qurilishga tayyorgarlik ko‘rish davriga:

- binoning tashqi rejalahash to‘ri belgilarining joylashish va mahkamlash sxemasi,
- materiallar va ishchi kuchlariga talablar, geodezik ishlarni bajarish grafigi;
- obyektni barpo etishga: binolarning rejalahash o‘qlarini barpo etish aniqligi va usuli,
- o‘qlarning belgilarini joylashish va mahkamlash sxemasi, markazlarning turlari batafsil rejalahash ishlarini, nazorat o‘lchovlarini, ijroviy syomkalarni bajarish aniqligi va usullari;
- materiallar va ishchi kuchlariga talablar, geodezik ishlarni bajarish grafigi;
- binolar va inshooottlar siljishi va deformatsiyasini kuzatish davrida: qurilish obyektlarining siljishi va deformatsiyasini kuzatishni bajarish aniqligi, usullari, vositalari va tartibi;
- geodezik to‘rlar sxemasi, uni tuzish aniqligi va usullari; belgilar markazlarining turlari;

Binoning tashqi rejalahash to‘ri sxemasiga quyidagilar ilova qilinadi: -to‘rni mahkamlash sxemasi;

-binoni tashqi rejalahash asosining aniqligi va tuzish usuli to‘g‘risidagi ma’lumotlar;

-rejalash o‘qlarini mahkamlash uchun tavsiya qilinadigan belgilarning konstruksiyalari.

- Binoning yer osti qismini qurish uchun quyidagilar kerak:
- batafsil rejalahash ishlari aniqligi;
 - batafsil rejalahash ishlarini bajarish usullari;
 - bino kotlovani, injenerlik tarmoqlari trassalarining konturlarini joyga ko‘chirish va mahkamlash texnologiyasini;
 - tuproq ishlari va qurilish –montaj ishlarini bajarishda geodezik nazorat texnologiyasini;
 - ijroiy syomkalarni bajarish va ijroiy hujjatlar tuzish texnologiyasini.

Binolarning yer ustki qismini montaj qilishda quyidagilarni o‘z tarkibiga olishi kerak:

- ko‘p qavatli binolar uchun montaj gorizontlarida ichki rejlash to‘rini tuzish aniqligi;
- rejlash o‘qlarini montaj gorizontlariga uzatish usullari;
 - qurilish konstruksiyalari va elementlarini loyihaviy holatda o‘rnatishdagi geodezik tekshirish usullari.

Binolar bosh rejlash o‘qlarining aniqligi bat afsil rejlash ishlarini bajarishning zarur va yetarli aniqligini qoniqtirishi kerak. Agarda qurilish maydonining avvalgi bajarilgan rejlash to‘ri aniqligi, binoning bosh rejlash to‘ri talablariga javob bermasa, u holda uni qurish uchun talab qilingan aniqlikdagi lokal rejlash to‘ri barpo etiladi.

Bu holda koordinatalar boshi sifatida qurilish maydonining rejlash to‘ri punktlaridan bittasi va bitta yo‘nalish direksion burchagi qabul qilinadi. Binolarning bosh va asosiy rejlash o‘qlarini tuzish aniqligi, ushbu me’yorlar va qoidalarda yo‘l qo‘yarli qiymatlar bilan belgilanmagan holda, bunday to‘rning alohida hisobi, ushbu obyektning o‘qlararo minimal o‘lchamini tuzish aniqligiga bo‘lgan talabdan kelib chiqqan holda bajariladi.

Binoning asosiy rejlash o‘qi punktlarini loyihaviy holatga keltirish, montaj gorizontida nazorat o‘lchovlari bajarilgandan so‘ng amalga oshiriladi. Boshlang‘ich gorizontdagi kabi, montaj gorizontida ham tuzilgan to‘rni tenglashtirish va reduksiyalash usuli geodezik ishlar boshlang‘ich loyixasida berilgan bo‘lishi kerak. O‘qlarni montaj gorizontiga uzatish uchun, qo‘llaniladigan texnik vositalar va binoning balandligini hisobga olgan holda, uzatish aniqligining talablarini qoniqtiruvchi usullarni qabul qilish kerak.

Qurilish uchun geodezik rejlash asosini, bino (inshooot)ning joydagi o‘rnini aniqlovchi va kam xarajat ,kerakli aniqlikda, qurilish jarayonida keyinchalik bo‘ladigan qurilishlar va o‘lchashlarni bajarishni ta’minlovchi belgilar bilan mahkamlangan, geodezik punktlar ko‘rinishida barpo etish kerak. Qurilish uchun geodezik rejlash asosini qurilish rayonida mavjud bo‘lgan geodezik to‘r punktlariga bog‘lash yo‘li bilan tuzish lozim.

Qurilishda geodezik ishlarni bajarish uchun geodezik rejlash asos sifatida quyidagilar xizmat qiladi:

-davlat geodezik to‘rlari punktlari (ham planli, ham balandlik bo‘yicha), shu jumladan koordinatalarni sputnikaviy geodezik aniqlash punktlari;

-tayanch geodezik to‘rlari punktlari, shu jumladan qurilish uchun maxsus geodezik to‘rlar;

-geodezik rejalash asosi punktlari;

-planli balandlik syomka geodezik to‘ri (doimiy syomka asosi) va fotogrammetrik zichlashtirish nuqtalari (punktlari).

Punktarning planli –balandlik holatini o‘lchashning aniqligi,zichligi va geodezik asos punktlari (nuqtalari)ni mahkamlashsharoitlari, inshootlar va turar-joy fuqaro ob’ektlarining loyiha va ishchi hujjatlarini ishlab chiqish uchun, loyihani joyiga ko‘chirish, maxsus injenerlik geodezik ishlarni va xavfli tabiiy va texnik tabiiy jarayonlarni statsionar sharoitlarda kuzatishni bajarish, hamda ob’ektlarni qurish, ulardan foydalanish va tugatishni ta’minalash uchun, yirik masshtabli topografik syomkalarni (injenerlik topografik planlarni yangilashni) amalga oshirish talablarini qoniqtirishi kerak.

Qurilish maydonining geodezik rejalash asosi bino (inshooot)ning asosiy yoki bosh rejalash o‘qlarini joyga ko‘chirish uchun, hamda bino (inshooot)ning bosh rejalash o‘qini tuzish zarur bo‘lganda, ijroiy s’yomkalar bajarilganda barpo etiladi. Bino (inshooot)ning bosh rejalash o‘qi joyga ko‘chirilganda va bino (inshooot)ning loyiha parametrlarini mahkamlash , batafsil rejalash ishlarini va ijroiy s’yomkalarni amalga oshirish uchun barpo etiladi.

Geodezik rejalash asosini mahkamlash bino yoki inshooat turiga bog‘liq ravishda quyidagicha amalga oshiriladi:

-5 qavatgacha bo‘lgan binoni, balandligi 15 metrgacha, qurilish muddatining davomiyligi 0,5 yilgacha bo‘lgan inshootni, ichki maydon muhandislik tarmoqlarining bosh yoki asosiy o‘qlarini mahkamlash; belgini o‘rab olish(to‘sish) usuli 5-ilovada ko‘rsatilgan;

-5 qavatdan baland bo‘lgan binoning, balandligi 15 metrdan ortiq, qurilish muddatining davomiyligi 0,5yilgacha bo‘lgan inshootning asosiy yoki bosh o‘qlarini mahkamlash, 6-ilovada ko‘rsatilganturdagi belgi yordamida bajariladi;

- qurilish muddatining davomiyligi 0,5 yildan ortiq bo'lgan bino (inshoot)ningasosiy yoki bosh o'qlarini 7-ilovada ko'rsatilgan belgi turi yordamida mahkamlanadi;
- qoyalar va betonlarda rejlash o'qlarini mahkamlash 8-ilovada ko'rsatilgan;
- chiziqli inshootlarni rejlash o'qlari 9-ilovada ko'rsatilgan belgi turlari yordamida mahkamlanadi.

Qabul qilingan geodezik rejlash asosi belgilari obyektdan foydalanish jarayonida saqlanganligi va turg'unligi doimiy kuzatib turilishi kerak, bunda ularning barqarorlik holati asboblar bilan, dala nazorat o'lchashlarini bajarish orqali tekshirib borilishi kerak. Qurilish uchun geodezik rejlash asosi qurilish maydonining planli va balandlik yoki planli-balandlik rejlash to'rlari punktlaridan tashkil topgan.

Qurilish maydoni va maydondan tashqari inshootlar uchun planli va balandlik koordinatalar sistemasini, obyektni loyiha halashdan oldin o'rnatish kerak va tegishli loyiha hujjalarda qo'llash kerak. Qurilish maydonining geodezik planli asosi sxemasi, hududni rejlash va qurish loyihasi orqali yuzaga kelgan qurilish maydonining o'lchamlari va shakli, obyektning qanday maqsadga mo'ljallanganligi va boshqa omillarga mos ravishda tanlab olinadi. Planda binoning bosh va asosiy o'qlarini joyga ko'chirish uchun qurilish maydonining geodezik planli rejlash asosi bo'lib, mahalliy koordinatalar sistemasida aniqlangan, geodezik rejlash asosining punktlari xizmat qiladi. Binolari bir-biriga parallel joylashgan yirik sanoat korxonasining binolarini planda joylashtirish uchun, qurilish maydonining planli geodezik rejlash asosini, GIBL da ishlab chiqilganiga binoan, geodezik qurilish to'rnining uchlarida punktlar bilan mahkamlanadi. Yuqori aniqlikdagi rejlash ishlarini talab qiluvchi binolarning qurilish o'qlarini joyga ko'chirish uchun qurilish maydonida talab qilingan aniqlikga muvofiq yuqori aniqlikdagi planli-balandlik geodezik rejlash asosi yaratiladi. Bino (inshoot)ning rejlash asosi, uning rejlash o'qlarini (bosh, asosiy) va niveler punktlarini joyda mahkamlovchi planli (o'qlar bo'yicha) belgilar va balandlik reperlar to'ri ko'rinishida tuziladi.

Binolarning konfiguratsiyasi murakkab bo'lib, ularning o'lchamlari ancha katta bo'lganda, hamda binolar o'zaro bir-biri bilan texnologik liniyalar orqali chambarchas

bog‘langan bo‘lsa, bosh o‘qlar rejalanadi. Murakkab bo‘limgan binolarni qurishda asosiy o‘qlar rejalanadi. Binoning (inshooootning) asosiy o‘qlarini joyga ko‘chirish qurilish maydonining bosh plani bo‘yicha bajarilishi kerak. Bosh planda binolar o‘qlarining planli va balandlik rejalah to‘ri punktlariga: qizil chiziqlar, qurilish to‘ri, poligonometriya va teodolit yo‘llariga bog‘lanishlari ko‘rsatilgan bo‘lishi kerak.

Yirik obyektlarni rejalah o‘qlarining nuqtalarini joyga ko‘chirishni nazorat qilish uchun – ular bo‘ylab poligonometriya yo‘li o‘tkaziladi. Murakkab bo‘limgan shakldagi binolar o‘qlarining nuqtalarini rejalah nazorati,planda rejalah asosi tomonlari va punktlarigacha o‘lchashlar orqali, o‘qlar kesmalarini gabarit o‘qlarning tashqi konturlari bo‘yicha o‘lchash, hamda o‘qlar yordamida hosil bo‘lgan diagonallar va burchaklarni o‘lchash orqali amalga oshiriladi. O‘qlarni rejalah aniqligiga bo‘lgan talablar geodezik ishlar boshlang‘ich loyihasi bo‘yicha reglamentlanadi.

Yuqori aniqlikdagi elektron taxeometrlar yordamida kerakli aniqlikdagi burchak va chiziqli o‘lchashlar va dastlabki yoki yakuniy kerakli nuqtalar koordinatalarini aniqlagan holda olingan natijalarni operativ tarzda (stansiyada) sonli qayta ishlash ta’milanadi. Bajarilgan geodezik o‘lchashlar natijalari tenglashtirilgandan va o‘qlar mahkamlangan nuqtalarning koordinatalari hisoblagandan so‘ng, ular loyihami koordinatalar bilan solishtiriladi, zaruriyat bo‘lsa, burchak va chiziqli reduksiyalarning miqdorlari topiladi.

Ushbu reduksiyalar miqdorlariga mos ravishda joyda o‘qlar belgilari markazlarining holatlari o‘zgartiriladi. Reduksiyalashdan so‘ng burchak va chiziqli nazorat o‘lchashlari bajariladi. Binolarning bosh va asosiy o‘qlar betonlangan langar relslar, quvurlar, shtirlar bo‘laklari ko‘rinishidagi, kapital binolarda esa, maxsus markalar ko‘rinishidagi doimiy belgilar yordamida mahkamlanadi. Belgining markazi teshik bilan belgilanadi. Vaqtinchalik belgilar yerga qoqib kiritilgan, tepasiga mix qoqilgan yog‘och qoziq ko‘rinishida bo‘ladi. Bino (inshoooot) ning ichki rejalah asosi, bino (inshoooot)ning boshlang‘ich va montaj gorizontlarida geodezik punktlar to‘ri ko‘rinishida barpo etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Aholiga davlat xizmatlari ko‘rsatishning milliy tizimini tubdan isloh qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2017-yil 12-dekabrdagi PF-5278-son farmoniga muvofiq hamda arxitektura va qurilish sohasida davlat xizmatlari ko‘rsatish tizimini yanada takomillashtirish maqsadida Vazirlar Mahkamasi qarori
2. Muborakov H.X. Geodeziya. Tashkent, Cho‘pon, 2013
3. Levchuk G.N va boshqalar. “Prikladnaya geodeziya”. M., Nedra, 1991 y.
4. Avchiyev Sh.K., Toshpo‘latov S.A. “Injenerlik geodeziyasi” 1-2 qism. Toshkent, TAQI, 2000 y
5. Poklad G.G., Geodeziya., Moskva., Akademicheskiy proyekt -2011

<https://www.google.com/search/ригель>

<https://qurilishkonstruksiyasi>

www.wikipedia.com

[http://esri.com//news/arcucer/0703/graphics.](http://esri.com//news/arcucer/0703/graphics)

[www.trimble.ru.](http://www.trimble.ru)

http://geostart.ru/visotnoe_stroitelstvo

PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDA INNOVATSIYALAR

Orziqulova Gavharxon Sultonmurod qizi,
asistent, Jizzax politexnika instituti,

gavharxon.orzikulova@bk.ru

Abduazimova O‘g‘iloy,
talaba, Sharof Rashidov politexnika texnikumi

Anotatsiya. Ushbu maqolada texnika fanlarni o‘qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llashni o‘rni va ahamiyati yoritilgan. Kerakli natijaga erishish yo‘llari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar. Pedagogik texnologiya, texnikaviy ta’lim, klastir yondoshuv, erkin axborot.

ИННОВАЦИИ В ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЯХ

Орзикулова Гавхархон Султанмуродовна,
ассистент, Джизакский политехнический институт, gavharxon.orzikulova@bk.ru

Абдуазимова Угилой,
студентка, Политехнический колледж им. Шарофа Рашидова

Аннотация. В данной статье описывается роль и значение использования современных педагогических технологий в обучении техническим наукам. Анализируются пути достижения желаемого результата.

Ключевые слова. Педагогические технологии, техническое образование, кластерный подход, бесплатная информация.

INNOVATIONS IN PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES

Orzikulova Gavharkhon Sultanmurod qizi,
assistant, Jizzakh Polytechnic Institute, gavharxon.orzikulova@bk.ru

Abduazimova Ugiloy,

student, Sharof Rashidov Polytechnic College

Annotation. This article describes the role and importance of the use of modern pedagogical technologies in the teaching of technical sciences. Ways to achieve the desired result are analyzed.

Keywords. Pedagogical technology, technical education, cluster approach, free information.

Yurtimizdagи ta'lim muassalarini xorij standartlariga keltirish, o'quvchi va o'qituvchilarni savodxonligini oshirish hamda oliy ta'lim tizimida jadal o'zgarishlar qilish, jumladan, pedagogika sohasidagi innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash, ulami rivojini ta'minlash kabi qator masalalar ko'zda tutilgan. O'zbekistonda ta'lim tizimini kompleks rivojlantirish malakali kadrlar tayyorlash maqsadlariga katta kuch va mablag'lar yo'naltirilmoqda. Maktabgacha ta'lim, maktab va oliy ta'lim tizimlari, ilmiy tatqiqot muassasalari faoliyatida sifat o'zgarishlari ro'y bermoqda. Bugungi modernizatsiya jarayonlari, isloxit va o'zgaarishlar natijadorligi, yangi avlod kadrlarini yetishtirish masalasiga borib taqalayotgani barchamizga yaxshi ma'lum. Ma'lumki mamlakatimiz ta'lim tarbiya tizimini yanada takomillashtirish, ilm fan sohasini rivojini jadallashtirish maqsadida Prezident farmoni loyihasi ishlab chiqildi. Bular o'zgaruvchan o'quv rejalarini va dasturlari, maxsus ta'lim dasturlari bo'yicha ilg'or xalqaro tajribalarni o'rganish kabilarni o'z ichiga oladi. Innovatsion ta'limning xususiyatlari, ya'ni birlashma va qo'shma resurslardan foydalanish, shuningdek, ilmiy tadqiqot natijalari va sifatini yaxshilash uchun professional faoliyat ta'lim va umuman ta'lim muassasalari faoliyati samaradorligi rivojlanishi uchun xizmat qiladi. O'qish texnologiyalarini takomillashtirishda va shunga mos ravishda innovatsion texnologiyalar nima ekanligini ko'rib chiqishimiz lozim bo'ladi. Shuni tushinish kerakki, innovatsiya barcha turdagи yangiliklarni yaratish bilan bog'liq va amalga oshirish jarayonidir. Oliy ta'lim muassasalarida o'qitish texnologiyalarini rivojlantirish muhitida ma'lum bir usulni tadbiq etilishi sohasiga yangi narsaning kirib borishi, unga joylashtirish va butun bir qator o'zgarishlarning yaratilishini anglatadi. Innovatsion klaster usuli ish samaradorligini oshiribgina qolmay, boshqarish tizimini ham

optimallashtiradi.Oliy ta'lif muassasalarida klaster yondashuvini amalga oshirishning asosiy afzalliklari, klaster ishtirokchilri shu jumladan OTM professor o'qituvchilarini hamda talabalar bilan hamkorlik munosabatini rivojlantirish, ilmiy tadqiqot ishlarini olib borishda jamiyatda zamonaviy hamkorlik mentalitetini shakllantirish bilan birgalikda:

- Erkin axborot almashish, yagona axborot maqomini shakllantirish;
- Akademik yuksalish va ilmiy tadqiqot jarayonlari ishtirokchilarining mobilligi(olimlar, magistrler,talabalar almashinushi ya'ni yagona ta'lif makoniga birlashtirish) shakllantirish;
- Mavjud bo'lgan eng sara ilmiy-tadqiqot ishlaridan unumli foydalanishni hisobga olish;
- Ilmiy ishlar hajmini oshirish, ularni kengaytirish, ilmiy asoslarni tijoratlantirishni rivojlantirish, ijtimoiy ahamiyatga ega mahsulotlarni amaliyatga tadbiq etish imkonini beradi.

Xulosa o'rnida zamonaviy pedagogik texnologiyalar, zamonaviy ta'lif, shu jumladan, uning tobora ommalashib borayotgan shakllari yordamida talabalar qobiliyatlarini rivojlantirish, mustaqillik, o'z-o'zini nazorat, o'z-o'zini boshqarish, samarali suhbat olib borish, ulaming fikrlarini tinglash va mustaqil hamda tanqidiy fikrlash, muqobil takliflarni ilgari surish, fikr-mulohazalarini erkin bayon qilish, o'z nuqtai nazarlarini himoya qilish, muammoning yechimini topishga intilish, murakkab vaziyatlardan chiqa olish kabi sifatlarni shakllantirishga muvaffaq bo'lish mumkin. Eng muhim, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash orqali aniq ta'limiylar maqsadga erishish yo'lida o'zaro hamkorlikka asoslangan harakatlarni tashkil etish, yo'naltirish, boshqarish, nazorat va tahlil qilish orqali xolis baholash imkoniyatini qo'lga kiritiladi.

Foydalilanigan adabiyotlar ro'yhati

- 1.O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O'zbekiston yoshlari kunida so'zlagan nutqi.Toshkent 2021 30-iyun
- 2.“Yangi O'zbekiston demokratik o'zgarishlar,keng imkonyatlar va amaliy ishlar mamlakatiga aylanmoqda”Sh.Mirziyoyev –Toshkent:O'qituvchi 2021.

3.Buyuk kelajagimizni mard va olижаноб халқымыз билан бергә жирамиз".

Sh.Mirziyoyev-Toshkent 2017

4. Юнусов, К. З., Шумкарова, Ш. П., Ядгарова, Х. И., & Арзикулова, Г. С. (2016).

Изменение качественных показателей тканей для постельного белья с различными поверхностными плотностями. Молодой ученый, (1), 243-249

5.Zamonaviy ta'linda tarbiya masalari. "International conference on educational innovations and applied sciences" xalqaro onlayn ilmiy-amaliy konferensiya.15.04.2022

6.Yangi o'zbekistonda raqamli ta'lim tizimi. Xalqaro onlayn ilmiy-amaliy konferensiya. 2022

MADANIY NUTQ POYDEVORI

Oxunjonova Shoiraxon Hakimovna

Andijon viloyati marhamat tumani

42-umumiyl o'rta ta'lim mакtabining ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqola madaniy nutqni shakllantiruvchi kommunikativ sifatlardan biri bo'lmish nutq madaniyatining birinchi bosqichi- to'g'rilik sifatiga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar: nutq, madaniy nutq, kommunikativ sifatlar, nutqning to'g'riliqi, adabiy til me'yirlari, ta'sirchan nutq.

FOUNDATION OF CULTURAL SPEECH

Annotation. The article is devoted to the quality of correctness, the first stage of speech culture, which is one of the communicative qualities that shape cultural speech.

Keywords: speech, cultural speech, communicative qualities, correctness of speech, norms of literary language, effective speech.

Nutq so'zlovchi yoki yozuvchi tomonidan shakllantirilgan matnning tashqi ko`rinishi bo`lib, u faqatgina lisoniy hodisa sanalmasdan, balki ham ruhiyat, ham nafosat hodisasi hisoblanadi. Shuning uchun ham yaxshi nutq deyilganda aytimoqchi bo`lgan maqsad, muayyan axborot va hissiy holat tinglovchi va kitobxonga to`liq yetib borishi, ularga ma'lum ta'sir o'tkazishi nazarda tutiladi. Nutq bunday ta'sir quvvatiga ega bo'lishi uchun, albatta, madaniylik talablariga javob berishi zarur. Bu talablar nutqning mantiq jihatdan to`g`ri, aniq, chiroyli, erkin, maqsadga muvofiq bo`lishidir. Bu belgilar nutqning asosiy sifatlari, xususiyatlari deb qaraladi.

Nutqning madaniyligini ta'minlaydigan kommunikativ sifatlar bir qancha bo`lib, ularning asosiyлари qatorida quyidagilarni ko'rsatish maqsadga muvofiqdir: to'g'rilik, aniqlik, mantiqiylik, ifodalilik, boylik, soflik, jo'yalilik. Ana shu kommunikativ sifatlarning barchasini o'zida mujassamlashtirgan nutq madaniy hisoblanadi. Mazkur sifatlarga bog'liq holatda nutq madaniyatining ikki bosqichi farqlanadi, ya'ni nutqda to'g'rilik sifatining mavjudligi nutq madaniyatining ilk bosqichi hisoblanadi, nutqda

qolgan boshqa sifatlarni ham mujassamlashtirish esa nutq madaniyatining ikkinchi-oliy bosqichi sanaladi.

Nutqning to‘g’riliqi nutq madaniyati haqidagi ta’limotning markaziy masalasiidir. Madaniy nutqning boshqa barcha kommunikativ sifatlari to‘g’rilik mavjud bo‘lgandagina yuzaga kela oladi. Zotan, to‘g’ri bo‘limgan nutqning aniqligi yoki mantiqiyligi, ifodaliligi yoki boyligi haqida gapirish mumkin emas. Aytish joizki, nutqning to‘g’riliqi boshqa barcha kommunikativ sifatlarning poydevori vazifasini bajaradi. Shu tufayli ham nutqning to‘g’riliqi nutq madaniyatining bosh aloqaviy sifati bo‘lib, maktab ona tili ta’limining asosiy maqsadi ham o‘quvchilarda aynan to‘g’ri nutq tuzish ko‘nikma va malakalarini shakllantirishga qaratilgan.

To‘g’rilik sifati nutq tarkibi va qurilishining amaldagi adabiy til me‘yorlariga to‘la mosligi asosida yuzaga keladi. Adabiy til me‘yorlariga amal qilinmasdan tuzilgan nutq to‘g’ri nutq bo‘la olmaydi. Zero, adabiy me‘yorlar adabiy tilning tirdagi, milliy til birligi, butunligining bosh omillaridan hisoblanib, ko‘p shevali o‘zbek milliy tili egalarining nutqiy muloqotini birlashtiradi.

Adabiy me‘yor-til unsurlaridan til qonuniyatlariga uyg'un, jamiyat taraqqiyotining muayyan davrida barqarorlashgan ijtimoiy-nutqiy amaliyot va an'anaga muvofiq holda foydalanish qoidalari bo‘lib, o‘zbek adabiy tilida quyidagi me‘yorlar farqlanadi:

- 1) leksik (so‘z qo‘llash) me‘yorlar;
- 2) talaffuz me‘yorlari;
- 3) so‘z yasalishi me‘yorlari;
- 4) morfologik me‘yorlar;
- 5) sintaktik;
- 6) uslubiy me‘yorlar.

Madaniy nutq malakasini puxta egallamoq, muayyan nutqning to‘g’rilik sifatini xolis baholay bilmoq uchun adabiy me‘yorlarning mazkur tiplari, ularning asosiy qoidalari va bu qoidalarning buzilishi natijasida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan nutqiy xatolarni yetarli darajada tasavvur qilmoq maqsadga muvofikdir.

Xulosa o‘rnida aytish joizki, har bir inson nutqiy ta’sirchanlikni namoyon qilmoq uchun, avvalo, adabiy til me‘yorlarini puxta anglamog‘i darkor. Zero, to‘g’rilik sifati nutqning ravonligi, estetik ta’siri, jozibadorligining asosidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. N.Mahmudov."O'qituvchi nutqi madaniyati". -T: O'z.Milliy kutubxonasi, 2007
2. R.Qo`ng`urov va b. "Nutq madaniyati va uslubiyat asoslari".-T: "O'qituvchi", 1992.
3. E.A.Begmatov. "Notiqning nodir boyligi". T: "O'zbekiston", 1980.
4. N.Mahmudov va b. Ona tili 11-sinf uchun darslik.-T: "O'zbekiston", 2018

ЁШЛАР ҲУҚУҚИЙ ОНГИНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА ҲУҚУҚИЙ ТАРБИЯНИНГ ЎРНИ

**Аъзамхонов Саидабзалхон,
ЎзМУ Журналистика факультети
таълим-тарбия маслаҳатчиси-тьютор**

Хуқуқий онг ва жамият онгини таркибий қисми сифатида ижтимоий хаёт ривожида катта аҳамиятга эгадир. Хуқуқий тизимда бирор - бир соҳа топилмайдики, унга ҳуқуқий онг ўзининг тартибга солиш таъсири билан кириб борган бўлмаса. У ҳуқуқий тизимнинг меъёрий асосидан бошлаб, ҳуқуқий ташкилотлар фаолиятида ҳуқуқни такомиллаштириш ва ривожлантириш жараёнига қўшилиб, бу билан жамиятда қонунчиликни ва ҳуқуқий тарбияни мустахкамлайди. ҳуқуқий онгнинг бу қадар серқирралиги ва қамровлилиги унинг ижтимоий табиатининг қонуний кўринишидир. Ахир, ижтимоий тизимнинг таркибий қисми сифатидаги ҳуқуқий тизимнинг мавжудлигини ҳуқуқий онгдан ташқаридан тасаввур этиб бўлмайди. У ҳуқуқий тизимнинг таркибий қисмларини бевосита яратади, такомиллаштирилади ва дунёга келтиради, мустахкамлайди ва унинг хилма-хил қисмларини ривожлантиради, одамлар муносабатини тартибга солишга хизмат қиласди. Ҳуқуқий тизимнинг асоси ҳуқуқий меъёрий ҳужжатлар ҳисобланади. Бу ҳужжатларни яратиш, нормалари ижод қилиш фаолиятини амалга оширувчи алоҳида органларга тегишлидир. Йаратилаётган меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар ижодкорларнинг умумий, ҳуқуқий ва касбий маданиятни даражаси қанча юқори бўлса, улар яратган ҳужжат ҳам шунча мукаммал бўлади. Шунинг учун ҳуқуқийни ижод қилиш жараёни қатнашувчиларига, ҳуқуқий онгни такомиллаштириш учун, шу соҳанинг юқори даражаси мутахасиси бўлишдек юқори талаб қўйилади. Бундан кашкари умумий мухокама жараёнида ахолининг жалб килиниши фуқороларнинг ҳукукий онгини кутариш, унинг ҳукуп ижодкорлик фаолиятидаги салмогини оширишга ҳам фойдалидир.

Ҳукуқий онг ҳуқуқни нафақат яратади ва такомиллаштиради, балки ривожлантиради ҳам. Уни ҳаётга тадбиқ этишда муҳим восита бўлиб ҳизмат қиласди. Бироқ унинг чегарасида бўлиб ўтадиган ҳуқуқий талабларни англаш олиш жараёни унчалик оддий бўлмай, анча мураккабдир. Ҳуқуқий талабларга онг муносабатининг бир хил бўлмаслиги шаҳснинг нафақат реал ҳаётига, балки зиддиятли феъл атворида ўзгаради. Ҳукуқий вазифаси, одамларнинг олдига

хукук ҳукуқ ҳуқуқнинг аҳамиятни, мақсадини тўгъри тушунишни, унинг талабларининг ҳақиқатлигини, уларга онгли равишда риоя қилиш зарурлигини шакллантиришдан иборат.

Ҳуқуқий тарбия фақат ёшларнинг ўзлари, шунингдек уларнинг яқин атрофидаги шахслар кичик гурухлар ҳуқуқий онгнинг мавжуд даражасини ҳисобга олган ҳолда амалга оширилганидагина самарали бўлиши мумкин. Шу билан бирга ҳукуқ масалалари юзасидан кенг жамоатчилик фикри ҳолатини ҳам ҳисобга олмаслик мумкин эмас.

Тадқиқотлар ёшларнинг ҳуқуқий онгида ҳисобга олиниши зарур бўлган қатор ўзига хос жиҳатлар мавжудлигидан далолат беради.

Кўпгина ёшлар ўзларининг ҳулқ- авторларини қонун билан солишириш ва ҳуқуқий тушунчалар билан фикрлашга ўрганмаган.

Улар асосан «ёмон», «яхши» деган баҳоларга асосланиб иш кўришга одатланишганки, бу албатта, йэтарли эмас. «Ёмон» дегани – бу шунчаки ахлоққа зид бўлиши мумкин ва айни бир вақтда тегишли қолиб келадиган ҳуқуққа зид ҳаракат ҳақида берилган баҳо бўлиши ҳам мумкин.

Айрим ёшлар қонуннинг ижтимоий ролини, унинг ижтимоий муносабатларини тартибга солиб турувчи аҳамиятини реал тасаввур эта олмайдилар, балки ҳукуқни асосан формал тақиқлашлар тизимини деб ўйладилар. Уларнинг фикрича, қонунлар фақат жиноятларга қарши кураш учун мавжуд бўлиб, асосан тақиқланганидек нарсалар рўйхатини кўрсатиш ва жазо чораларини баён қилишга хизмат қиласди. Кўпинча устунликлар «қонун уни ижро этиш учун мавжуддир», деб ҳам жавоб қилишади. Улар қонунларнинг қандай, нима учун яратилиши, масалаларни улар нима учун айнан шундай бўлиши, қонунларнинг жамият ва ҳар бир киши турмушида қандай рол ўйнаши, нима учун уларни бузмаслик кераклиги хусусида унчалик кўп бош қотирмайдилар.⁴ Ҳукуқдан ҳабардорлик ҳақида гапиришганида шуни айтиш керакки, ўсмирлар асосан жиноят ҳақидаги қонунлардан ҳабардор бўлиб у ҳам

⁴ (Saidov A.Tadjixanov U. Huquqiy madaniyat nazariyasi. Tom 2 . Т.: «Akademiya» 1998 yil 213-214 betlar.)

нотўлик тусдадир. Кўплари мухим жиноий-ҳуқуқий қоидалар мазмунини нотўгри тасаввур этадилар. Масалан, ўсмирлардан сўралганида, уларнинг ҳуқуқий жавобгарлик ҳажмларини анча камайтириш жиноий жазога сабаб бўладиган қилмишлар доирасини асосиз равишда торайтириш, яширувчилик, иштирокчилик учун жавобгарликни, «самалётни тутқинлик билан олиб қочганлик учун қандай жавобгарлик содир бўлади?», «Мен бир кишининг нарсасини ўтиргладим, бунинг учун мени қанча муддатга кесишади?», ва шу каби сабабларга қандай жавоб беришни билмаслигни маълум қилади.

Ёшларнинг ҳуқуқий онги уларнинг ота-оналари, тенгқурлари, ҳуқуқий онгига, ҳуқуқ масалалари бўйича кенг тарқалган жамоатчил фикрига жуда bogъlik bўлади. Шунинг учун кўпинча фақат уларнинг қариндош уругълари ва яқинларининг қарашлари ва эътиқодларига ҳам айни бир вақтда таъсир кўрсатиш ҳисобига вояга йэтмаганларнинг нотўгъри ҳуқуқий қарашлари ва эътиқодларини ўзгартиришга эришиш мумкин.

Юртбошимиз таъкидлаганидек: «Ҳар бир инсоннинг, айниқса, эндиғина хаётга қадам қўйиб келаётган ёшларнинг онгига шундай фикрни сингдириш керакки, улар ўртага қўйилган мақсадларга эришиш ўзларига bogъlik эканлигини, яъни бу нарса уларнинг событқадам гъайрат-шижоатига тўла –тўкис фидокорлигига ва чексиз меҳнацеварлигига bogъlik эканлигини англаб этишлари керак. Худди шу нарса давлатимиз ва халқимиз равнақ топишининг асосий шартидир».

ЕР ОСТИ СУВЛАРИНИНГ ХЎЖАЛИКДАГИ АҲАМИЯТИ. БУЛОҚЛАР ВА УЛАРНИНГ ТУРЛАРИ.

**Суюнов Собиржон Эшбой ўғли
Тўхтаев Улугбек Ҳусниддин ўғли**

ЎзМУ, Геология ва геоинформацион тизимлар факультети,
Гидрогеология кафедраси ўқитувчиси ва талабаси

e-mail: sobirjonsuyunov9111@gmail.com

e-mail: ulugbektukhtayev12@gmail.com

Аннотация: Мақола ер ости сувларининг ҳозирги кунда хўжаликдаги аҳамияти ҳамда булоқлар ва уларнинг турлари бўйича ёритилган.

Калит сўзлар: Ер ости сув конлар, кузатув буғри қудуги, ичимлик суви, ер ости сувлари сатҳи, булоқлар.

Ҳозирги кунда ичимлик сувларига бўлган талаб бутун дунёда глобал муаммо бўлиб қолмоқда. Шунинг учун ер ости сувларига бўлган талаб кун сайн ортиб бормоқда. Ичимликка яроқли еrosti сувларини қидириб топиш, пайдо бўлиш омилларини, тарқалишини, таркибини ўрганиш ҳозирги замон талаби бўлиб қолмоқда. Республикамиз ҳудудида ҳам ер ости сувларига бўлган талаб ортиб боряпти. Бунинг оқибатида охирги ўн йилликда лалмикор ерларда дала екинларини суғориш мақсадида бурғулаш ишлари жадал олиб борилди. Ер ости сув конлари заҳираси, ҳамда еrosti сувларининг сатҳи сезиларли даражада пастлади. Қадимги даврларда сувларнинг ер юзига оқиб чиқишини илоҳий кучларнинг ҳосиласи, худонинг марҳамати деб қабул қилинган. Шунинг учун ҳам ер юзасига оқиб чиққан булоқлар илоҳий ва муқаддас ҳисобланиб, уни авайлаб асрашган. Сувни ифлос қилмаслик масаласи энг асосий масала бўлиб ҳисобланган.

М.Ш.Шерматовнинг "Гидрогеология ва мухандислик геологияси асослари" дарслигига дунёдаги йирик булоқлар АҚШ, Жанубий Африка Республикаси, Ливия, Бирлашган Араб Амирликлари, Исроил, Греция, Италия, Чехия, Словакия, Венгрия, Туркия, Ҳиндистон, Австралия давлатлари ҳудудида мавжудлиги келтириб ўтилган.

Булоқлар ер ости сувлари оқимини ер юзасига, ёки дарё, денгиз, кўл сувларининг остки қисмидан табиий ҳолатда оқиб чиқиши натижасида пайдо бўлади.

Булоқлар ўзларининг оқиб чиқиши манбаларига қараб юқоридан пастга оқувчи ва пастдан юқорига отилиб чиқувчи гуруҳларга бўлинади.

Пастдан юқорига отилиб чиқувчи булоқлар музлаган қатлам ости сувларининг ер юзасига маълум босим остида отилиб чиқиши натижасида ҳосил бўлади.

Бундай булоқларга оқиб келаётган ер ости сувлари йил мобайнида музлаши ва яна сув оқимиға айланиши мумкин. Шунинг учун улар вақт-вақти билан қуриб қолувчи, фасллараро ўзгарувчан, ўз оқиб чиқиши жойини ўзгартириб турувчи, доимий сарфли йил мобайнида оқиб турувчи ва доимий сарфга ега бўлмаган булоқлар турларига бўлинади. (Гидрогеология ва муҳандислик геологияси асослари) [1].

Шунингдек булоқларнинг ойлик, йиллик сув сарфининг литр микдори атмосфера ёғинининг ойлик, йиллик микдори билан боғлиқ ҳолда ўзгариб туради. Булоқларнинг сув сарфи сувли тоғ жинс қатламларининг ётиш холатига, тўйиниш майдонининг ўлчамига қараб асосан секундига 0,1 дан 1,5 литрни ташкил етади. Лекин баъзи пастга оқувчи булоқларни сарфи секундига 100-700 литрга бориши ҳам мумкин. Жумладан, Жиззах вилоятидаги «Авлиёота» (100 л/сек), Фарғона вилоятидаги «Чашма» (700 л/сек) булоқлари шулар жумласига киради. Одамларнинг хўжалик ва инженерлик фаолиятлари бу хилдаги булоқ сувларини сарфига, физик ва химик хосса хусусиятларига жуда тез таъсир кўрсатиши мумкин. Шунинг учун эркин оқувчан булоқлар мавжуд майдонларни ниҳоятда эҳтиёт қилмоғи зарур. Чунки улар баъзи аҳоли яшайдиган ҳудудларда ичимлик ва хўжалик фаолиятида фойдаланишдаги бирдан-бир табиий сув манбай ҳисобланади

Ўрта Осиё ҳудудида ер ости сувларини ўрганиш тўғрисидаги тажрибаларнинг шаклланиши табиий шароит билан бевосита боғлиқ. Чунки бу ҳудуднинг катта қисми чўл ва чалачўл зонасидан ташкил топганлиги учун сув ресурслари тақчилдир. Шу сабабли ер ости сувларини зарурияти ҳудуд учун жуда муҳим ва кераклидир.

Хозирги кунда Республикамиз ҳудудида суғориш ишлари нотўғри олиб борилаётганлиги, зовур ва дренажларнинг яхши ишламаётганлиги сабабли суғориладиган ҳудудларда еости сувларининг сатҳи қўтарилиб бормоқда. Бунинг натижасида ерларнинг унумдорлиги пасайиб, шўрланиш кун сайин ортиб бормоқда. Бу омил эса қишлоқ хўжалигида ҳосилдорликнинг камайиб кетишига сабаб бўлиб қолмоқда.

Юқоридаги фикрларни инобатга олган ҳолда қуидаги омилларга қўпроқ эътибор қаратишимииз керак: ҳозирги қунда ичимлик сувининг танқислиги туфайли сувдан оқилона фойдаланиш; ер ости сув конларидан унумли фойдаланиш; ер ости сувларининг пайдо бўлишини, ҳудудларда тарқалишини ҳамда хўжаликдаги аҳамиятини чукурроқ ўрганишга эътибор қаратиш; Республикамиз ҳудудида тарқалган булоқларнинг географик жойлашувини ўрганиш; булоқларнинг таркиби ва хосса-хусусиятларини аниқлаш.

Фойдаланилган адабиётлар.

- 1.М.Ш.Шерматов. "Гидрогеология ва муҳандислик геологияси асослари" Ўқув қўлланма. Т.: ЎМКХТМ, «Билим» нашриёти, 2005. — 312 бет.
- 2.Волин С.Л. К истории древнего Хорезма, М., 1941., 196 б.

JAMIYAT RIVOJIDA AYOLLAR ROLINI OSHIRISH MASALALARI

Orziqulova Gavharxon Sultonmurod qizi, asistent, Jizzax politexnika instituti,
gavharxon.orziqulova@bk.ru Po‘latova Zilola, o‘qituvchi, Isabekov Oybek, talaba,
Sharof Rashidov politexnika texnikumi

ISSUES TO INCREASE THE ROLE OF WOMEN IN SOCIETY
DEVELOPMENT

Orzikulova Gavharhon Sultanmurad qizi, assistant, Jizzakh Polytechnic Institute, gavharhon.orzikulova@bk.ru Pusatova Zilola, teacher, Isabekov Oybek, student, Sharof Rashidov Polytechnic College

Annotatsiya. Ushbu maqolada respublikamizdagi ayollarning jamiyatdagi rolini oshirish, ularga keng imkoniyatlar yaratish borasida amalga oshirilayotgan ishlar rejalar masalalari tahlil qilingan.

Аннотация. В данной статье анализируются планы работы по повышению роли женщин в обществе в стране, созданию для них возможностей.

Annotatsiya. Ushbu maqolada respublikamizdagi ayollarning jamiyatdagi rolini oshirish, ularga keng imkoniyatlar yaratish borasida amalga oshirilayotgan ishlar rejalar masalalari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar. Subsidiya, ayollar daftari, xotin-qizlar davlat qo‘mitasi.

Ключевые слова. Субсидия, Женская книга, Государственный комитет женщин.

Keywords. Subsidy, Women's Book, Women's State Committee.

Inson hayoti va jamiyat rivojida “muqaddas Ona zoti”, munis ayollarimizning beqiyos o‘rnini oddiy so‘zlar bilan ifoda etish nihoyatda qiyin vazifa. Xotin-qizlarning huquq va manfaatlari ta’milangan jamiyatda albatta tinchlik, adolat, erkinlik va farovonlik bo‘ladi. Ayol baxtli bo‘lsa, oila va jamiyat ham albatta baxtli bo‘ladi(1). Respublikamizda xotin-qizlarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash, ularning jamiyatdagi mavqeini yanada mustahkamlash bo‘yicha qator amaliy tadbirlar olib borilmoqda. Prezidentimiz boshchiligidagi xotin-qizlarga ajratiladigan uy-joylardan tortib, xususiy sektorda homiladorlik nafaqasini to‘lab berish imkoniyatlari yaratilishigacha alohida e’tibor qaratilmoqda. Shu bilan birgalikda barcha ish o‘rinlarida xotin-qizlarning o‘rnini ta’minalash va ish sharoitlarini yaxshilashga alohida e’tibor qaratilmoqda. Xususan Prezident Shavkat Mirziyoyev raisligida xotin-qizlarni

qo'llab-quvvatlash tizimini yangi bosqichga ko'tarish va ayollarning jamiyatdagi o'rnini yanada yuksaltirish va mustahkamlash, shuningdek, ularning ijtimoiy himoyasini kuchaytirish, oilaviy zo'ravonlikning oldini olish, gender tenglikni qaror toptirishga qaratilgan muhim chora-tadbirlar yuzasidan keskin tadbirlarni ko'rishimiz mumkin. Xususan xotin-qizlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash, ularning jamiyatdagi mavqeini yanada mustahkamlash bo'yicha eng dolzarb vazifalar belgilab olinmoqdi. Barcha islohotlarimizning mazmuni, "Inson qadri uchun" tamoyilining mohiyati Prezidentimiz tashabbuslari bilan bu borada qilingan ishlar haqida bir nechta raqamlarni keltirib o'tish o'rinali fikrimcha, jumladan:

- 2021 yilda ayollar tadbirkorligi dasturlari doirasida 200 mingdan ziyod loyihalarga 2 trillion so'm kredit va subsidiyalar ajratilib, 320 ming xotin-qizlar doimiy ish o'rinaliga ega bo'ldi;
- 2021 yilda 190 ming nafar ayollar kasb-hunarga o'qitildi;
- 2020 yilda yo'lga qo'yilgan "Ayollar daftari" tizimi doirasida 900 mingga yaqin xotin-qizlarga ijtimoiy-iqtisodiy, tibbiy, huquqiy va psixologik ko'mak berildi;
- 2021 yilning o'zida 4 mingdan ziyod xotin-qizlarga uy-joy to'lovining boshlang'ich badaliga mablag'ajratildi;
- 2 ming nafar qiz alohida grant asosida oliyohlarga qabul qilindi, yana 1 ming 800 nafariga kontraktlari to'lab berildi. Natijada 2021 yilda oliyohlarga kirgan talabalarning 60 foizini xotin-qizlar tashkil etdi (2016 yilda bu ko'rsatkich 38 foiz bo'lgan).
- 2021 yilda 1 ming 153 nafar ayolga yuqori texnologik tibbiy operatsiyalar bepul o'tkazildi. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasida ham ayollarga munosib sharoit yaratish, ularning tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash masalasini eng muhim yo'nalishlardan biri sifatida belgilanmoqda. Ushbu muhim vazifalar ijrosini tizimli tarzda har bir mahalla kesimida amalga oshirishni ta'minlash maqsadida oila va xotin-qizlar davlat qo'mitasini tashkil etish bo'yicha prezident farmoni imzolandi. Joylarda

qo‘mitaning viloyat, tuman va shahar rahbarlari esa hokim o‘rnbosari bo‘ladi. Yangi qo‘mita Xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash jamg‘armasi hamda “Ayollar daftari” jamg‘armasini qo‘mitaning o‘zi boshqaradi. Respublikadagi ayni paytdagi 9 ming 309 ta mahalla raisining xotin-qizlar va oila bo‘yicha o‘rnbosarlari lavozimlari ham qo‘mita tizimiga o‘tkaziladi va har bir mahallada xotin-qizlar faoli lavozimi yangidan joriy qilinadi. Hokim yordamchilari va yoshlar yetakchilari qanday konkurs bilan tanlangan bo‘lsa, mahallalardagi xotin-qizlar faollari ham shunday ochiq konkurs asosida, tajribali, obro‘-e’tiborli, tadbirkor ayollar orasidan lavozimiga qo‘yiladi. Ya’ni, mahallada endi yaxlit tizim tashkil etilishi ko‘zda tutilmoxda. Ushbu amalga oshirilayotgan barcha amaliy tadbirlar kelajakda yangi O‘zbekiston rivoji uchun poydevor bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati :

- 1.O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O’zbekiston yoshlari kunida so’zlagan nutqi.Toshkent 2021 30-iyun
- 1.“Yangi O’zbekiston demokratik o‘zgarishlar,keng imkonyatlar va amaliy ishlar mamlakatiga aylanmoqda”Sh.Mirziyoyev –Toshkent:O`qituvchi 2021.
- 4.Buyuk kelajagimizni mard va olижаноб xalqımız bilan birga quramız”.
Sh.Mirziyoyev-Toshkent 2017
6. Юнусов, К. З., Шумкарова, Ш. П., Ядгарова, Х. И., & Арзикулова, Г. С. (2016). Изменение качественных показателей тканей для постельного белья с различными поверхностными плотностями. Молодой ученый, (1), 243-249
- 7.Zamonaviy ta’limda tarbiya masalari. “International conference on educational innovations and applied sciences” xalqaro onlayn ilmiy-amaliy konferensiya.15.04.2022
- 8.Yangi o‘zbekistonda raqamli ta’lim tizimi. Xalqaro onlayn ilmiy-amaliy konferensiya. 2022.

BOLALAR SOG’LOM RIVOJLANISHIDA TIKUV MAHSULOTLARINING QO‘LLANISHI

Assistant Orziqulova Gavharxon Sultonmurod qizi, talaba Ochilova Shohsanam,

Jizzax politexnika instituti, gavharxon.orziqulova@bk.ru

Annotatsiya. Ushbu maqolada qad-qomatning noto‘g‘ri rivojlanishi natijasida kelib chiqadigan kasalliklarni oldini olish maqsadida foydalaniladigan tikuv mahsulotlari turlari va tavsiyalari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar. Qomat shakllanishi, umurtqa assimrtriysi, qomatni tuzatuvchi bandaj.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ШВЕЙНЫХ ИЗДЕЛИЙ ДЛЯ ЗДОРОВОГО РАЗВИТИЯ ДЕТЕЙ

Аннотация. В данной статье анализируются виды и рекомендации по пошиву изделий, применяемых для профилактики заболеваний, вызванных аномальным ростом.

Ключевые слова. Формирование тела, асимметрия позвоночника, корригирующие повязки.

THE USE OF SEWING PRODUCTS FOR CHILDREN'S HEALTHY DEVELOPMENT

Annotation. This article analyzes the types and recommendations of sewing products used to prevent diseases caused by abnormal growth.

Keywords. Body formation, spinal asymmetry, body corrective bandage.

Qad-qomat shakllanishi hayot davomida muhim ahamiyat kasb etadi. Sog‘lom turmush tarzini qad-qomatning to‘g‘ri shakllanishiga ham muhim ta’sirlari mavjud. Qad-qomatning raso shakllanishi esa kiyim estetikasi, bir qancha keksalik kasalikklarini oldini olishda asosiy rol o‘ynaydi. Qad-qomatning to‘g‘ri shakllanishiga bola tug‘ilishidan boshlab e‘tibor berish lozim. 4-5 yoshgacha bo‘lgan bolalarni katta odamlar uzoq vaqt qo‘lidan yetaklab yurmaslik kerak, chunki bolaning bir tomoni yuqoriga ko‘tarilishi tufayli umurtqa pog‘onasi egirilanib qolishi mumkin, bolaning 6-7yoshdan qad-qomati shakllana boshlaydi. Yurganda boshini tik tutib o‘rtacha qadam tashlash, engashib yurmaslik, mehnat darsida gavda holatini,mehnat turini tez-tez o‘zgartirib turishi kerak. Bolalar va o‘smlarda ko‘pincha, skoliozning turli shakllari yassi oyoqlik, bo‘g‘imlarning kasallanishi kabi nuqsonlar tufayli qad-qomat buziladi.

Bolaning tunda uqlashiga ham e'tibor qaratish lozim. Bola gavdasini to'g'irlab tekis joyda, biroz qattiq o'rinn ko'rpadan uqlash kerak. Ba'zi bolalar g'ujanak bo'lib uqlaydilar. Bunday holat ham qad-qomatga tasir qiladi, bolalar va o'smirlar qad-qomatni to'g'ri shakllanishiga yordam beradigan jismoniy mashqlar bilan shug'ullanishiga yoshlikdan o'rgatish lozim. Masalan: Gimnastika, suvda suzish, Volleybol, turnikda tortinish va boshqalardir. Qad-qomatning buzilishidan faqat odamning ko'rinishi o'zgarmasdan, balki u ichki a'zolar (o'pka, yurak, jigar, buyrak, oshqozon va ichak kabilardir) rivojlanishi va funksiyasiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bunday odamlar jismoniy mehnat qilganida, jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullananganida nafasi qisadi, yurak urishi tezlashadi, tez charchaydi[4]. Qad-qomatning shakllanishi 18-yoshgacha davom etadi. 7-11 yoshida asta-sekinlik bilan qo'l suyaklarini qotishi tugallanadi. Qomatni buzilishi daslabki davrida kasallik deb hisoblanadi. U asosan ko'pincha tabiiy holatda umurtqani kasalanishi yoki kattalanishi sifatida ko'rildi. Yelka chizig'ini assimetriya holatida, boshga nisbatan ko'kraklarda ko'rinishini ifodalanadi. Bunday o'zgarishlar funksional tarziga egadir. Bolalarda to'g'ri qaddi-qomatni shakllantirishga kattalar tomonidan yetarli bo'limgan e'tibor – tanani rivojlanishida ma'lum darajada buzilishga olib keladi O'qituvchilar va ota-onalar tomonidan qomat kamchiliklariga e'tiborsizlik, maktabgacha va maktab davrida bu holatni rivojlanishiga olib keladi. Aynan bu holat yosh davrlar biridan ikkinchisiga o'tishda rivojlanib ketadi. Ularni normal tuzilishida oyoq tuzilishi tashqi uzun tayanchga tayanadi, bu yurishda egiluvchanlikni hosil qiladi. Qomat buzilishi ifodalangan bolalarga sportni ma'lum turlari bilan shug'ullanish tavsiya qilinmaydi, serharakat jismoniy daqiqalar bilan almashtirib turish tavsiya qilinadi; maxsus orqa qism mushaklari, qorin mushaklari, yelka qismi bilan bog'liq mashqlar tavsiya qilinadi[5]. Qad-qomatning to'g'ri rivojlanishi uchun turli xil moslamalardan foydalanish mumkin. Jumladan, tikuv buyumlari mahsuloti bo'lgan qayishqoq tasmali turli ko'rinishdagi bandajlar yaxshi samara beradi. Bunday bandajlar tanadagi to'g'ri rivojlanish sezilishi aniqlangan vaqtida shifokorlar tavsiyasi asosan ushbu moslamalardan foydalanish zarur hisolanadi.

1-rasm. Davolovchi bandaj turlari.

Yuqorida turli ko‘rinishdagi qomat to‘g‘irlovchi bandajlardan namunalar ko‘rib chiqilgan. Ushbu moslamalar turli davlatlarda turli narxlarda ishlab chiqariladi. Ommaviy foydalanish uchun arzon narxdagi qulay konstruktsiya va texnologiyaga ega bo‘lgan bandajlarni ishlab chiqish bolalar sog‘lom rivojlanishida samarali foyda beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati :

- 1.O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O’zbekiston yoshlari kunida so’zlagan nutqi.Toshkent 2021 30-iyun
- 2.Buyuk kelajagimizni mard va olivjanob xalqimiz bilan birga quramiz”.
Sh.Mirziyoyev-Toshkent 2017
3. Юнусов, К. З., Шумкарова, Ш. П., Ядгарова, Х. И., & Арзикулова, Г. С. (2016). Изменение качественных показателей тканей для постельного белья с различными поверхностными плотностями. Молодой ученый, (1), 243-249
- 4.Zamonaviy ta’limda tarbiya masalari. “International conference on educational innovations and applied sciences” xalqaro onlayn ilmiy-amaliy konferensiya.15.04.2022
- 5.Yangi o‘zbekistonda raqamli ta’lim tizimi. Xalqaro onlayn ilmiy-amaliy konferensiya. 2022
6. Лебедева, Н. Т. Проблемы формирования здоровья школьников [Текст] / Н. Т. Лебедева. — М., 2000. – 255 с.
7. Лебедева, Н. Т. Школа и здоровье учащихся [Текст] / Н. Т. Лебедева. — М., 2000. – 221 с.